

פרק ראשון

[דייק מכלל] דאיכא אחריני, ואע"ג דלעתים נקיט להו נמי בדוקא ואע"ג דלא קתני הן, כארבעה מחוסרי כפרה¹².

השור והבור והמבעה וההבער. פרש"י ז"ל דתנא נקט להו על סדר הכתובים בפרשה. ואינו מחזור¹³, דלרב דאמר בגמרא¹⁴ מבעה זה אדם, אדם מוקדם בפרשה, דכתיב¹⁵ וכי יריבון אנשים, וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבת¹⁶, וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה¹⁷, וכי יכה איש את עין עבדו¹⁸, ואחריהן¹⁹ וכי יגח שור איש את שור רעהו ומת. ואפשר דמתניתין בנזקי אדם בשור ושור באדם קתני, אבל נזקי אדם באדם לא קתני. אלא דקשיא לי דהא במנינא דרב הושעיא⁵ תני נזק וצער ורפוי ושבת ובושת, דנזקי אדם באדם, ואמרין עלה בגמרא תנא דידן מ"ט לא תני הני לרב דאמר מבעה זה אדם, ופריק תני אדם וכל מילי דאדם. אלמא תנא דמתניתין אף בנזקי אדם באדם איירי, והדרא קושין לדוכתא. ועוד דהא אף לכשתמצא לומר דתנא ודאי בנזקי שור באדם ואדם בשור איירי, אלא דמ"מ כל דתני אדם איכא למשמע מינה כל מילי דאדם, זה

[ב, א] ד' אבות נזיקין השור והבור וכו'. איכא דקשיא ליה¹ אמאי לא תני הן, כדקתני ארבעה שומרין הן², ארבעה ראשי שנים הן³. וליכא למימר⁴ דנמשך אל לא הרי השור כהרי המבעה, כלומר ארבעה אבות נזיקין לא הרי זה כהרי זה. דהא בשלשה עשר דר' הושעיא ועשרים וארבעה דר' חייא⁵ נמי לא תני הן, ולא קתני בהו לא הרי זה כהרי זה. ואית ספרים דגרסי הן⁶. וליתא בנוסחאי עתיקי ודייקאני. ויש לומר⁷ דתנא לא קפיד בהא דהא תני נמי⁸ ארבעה מחוסרי כפרה, ולא תני ארבעה מחוסרי כפרה הן. ולי נראה דלא גרסינן ליה⁹, והדין נותן דכל דתניא הן משמע דוקא הן מכלל דליכא אחריני, אבל בהני איכא אחריני דר' הושעיא ודר' חייא, והיינו דדייקנן עלה¹⁰ בגמרא בשלמא תנא דידן [תנא] מניינא¹¹ מכלל דאיכא דרב הושעיא דרב הושעיא נמי מכלל דאיכא דר' חייא אלא דר' חייא מכלל דאיכא מאי, ופריק מכלל דאיכא מסור ומפגל. ומאי קא קשיא ליה מנינא מכלל דאיכא אחריני, וכי מנינא דארבעה שומרין וארבעה ראשי שנים מי איכא אחריני, אלא מדלא קתני הן (משמע ליה)

הריטב"א בר"ה שם בשם נוסחי דוקני. ולפנינו : תנא מנינא למעוטי דר' אושעיא ור' אושעיא תנא מניינא למעוטי דרבי חייא אלא מניינא דרבי חייא למעוטי מאי למעוטי מוסר ומפגל. (וכ"כ הריטב"א בר"ה שם בשם איכא נוסחי). וגירסת רבנו נוחה יותר, דבאמת אין ר' חייא ור' אושעיא ממעטים אלא אינם כוללים אותם במנין החשבון, וכמש"כ תוס' לקמן שם ד"ה תני. ועי' מאירי שכתב דגרסי. "הן" ודוקא נקט הני כיון שיש בהם תולדות משא"כ בהני דר' חייא ורב אושעיא אינם אבות לגמרי כיון שאין בהם תולדות. ולפי"ז שפיר קתני "למעוטי". אלא דא"כ צ"ע אמאי לא משני הכי בגמ' כשהקשו שם ד, ב ותנא דידן מ"ט לא תני הני דר' חייא. 12 והמאירי כתב שבזה אינו מכוין למנין, עיי"ש. 13 וכן הקשה הראב"ד (על המשנה). 14 לקמן ג, ב. 15 שמות כא, יח. 16 שם כ. 17 שם כב. 18 שם כו. 19 שם לה, (ושם

1 וכן הקשו גליון תוס' בתוס' ד"ה ארבעה, ותוס' ר"פ. 2 שבועות מט, א. 3 ראש השנה ב, א. 4 וכן תירצו תוס' ריש ר"ה, וכ"כ הריטב"א שם עיי"ש. וכן תירצו הראשונים הנ"ל, ועיי"ש שדחו תירוצ זה מטעם אחר, (ועי' תירוצים נוספים בשטמ"ק). ועי' שטמ"ק בשם הר"ר ישעיה ועי' מהר"ם. 5 לקמן ד, ב. 6 וכן גי' הראב"ד והרא"ש. ועי' דק"ס לקמן שם אות צ שכתב שבדפו"י הגירסא שם : "ג אבות נזיקין, הן", ומחקו המהרש"ל מפני שבסמוך גבי תני ר' חייא ליחא גם בדפוסים אלו. אולם בכי"מ וכי"ה וברי"ף כ"י ובראב"ן וברא"ש ובאגודה גורסים גבי תני ר' חייא כ"ד אבות נזיקין, הן", ככתוב בדק"ס שם אות ת, ותוס' בריש ר"ה גורסים בשני המקומות הן. 7 וכ"כ תוס' ד"ה ארבעה. 8 כריתות ה, ב. 9 וכ"כ המאירי בשם בעלי התוס', עיי"ש שדחה פי' זה. 10 לקמן ה, א. 11 כ"ה בכי"ה ובכי"פ בדק"ס לקמן שם אות ד, וכ"כ

אוצר החכמה

ודאי דחוק. ועוד ²¹ דהאי בנזקי אדם בשור מאוחר הוא מן ההבער, דאלו בסדר אמור אל הכהנים כתיב ²² מכה נפש בהמה ישלמנה. וי"א שזה נשאל מרש"י ז"ל ²³ והשיב שאין להקפיד אלא באותם הכתובים כאן בפרשת הנזיקין והם השור והבור ²⁴, שהן סדורין כאן על סדר זה, אבל ההוא דמרוחק אין להקפיד בסדורו. וגם זה דחוק, דמ"מ אף ההבער שנאמר בפרשה אחרי השור והבור ליתניה סמוך לבור ²⁵. ועוד דמבעה דתנן מבעה דקא מזיק ולא נזיק, והיינו אדם בשור ולא שור באדם, ואדם בשור אינו בפרשת ואלה המשפטים בהדי שאר נזיקין אלא בפרשת אמור אל הכהנים, וא"כ היה לו לאחרו להבער.

ור"ת ז"ל ²⁶ פירש דאף מבעה והבער על סדר נשנו, שאחר השור והבור כתיב ²⁷ כי יגנוב איש שור או שה, דהיינו נזקי אדם בשור, ואחריו ההבער דכתיב אחריו ²⁸ כי יבער איש שדה או כרם. וגם זה אינו נראה בעיני ²⁹, שאם מבעה דקתני היינו גנב א"כ חסר ליה מנייניה דר' חייא חדא, דהא ר' הושעיא מנה תשעה והני ד' דמתני' הא תליסר, ור' חייא מני אחד עשר ובכללן הגנב והגזלן ומנה נמי הנך תליסר דר' הושעיא והו' להו עשרים וארבעה, ואם כן דמבעה דמתניתין היינו גנב היכי מני ליה ר' חייא תרי זימני, דהא ודאי חסר ליה מניניה ³⁰.

אלא נראה ³¹ דלא קפיד תנא בסדורן אלא אדרבה תני להו על דרך המצוי, ונזקי שור מצויין יותר מנזקי אדם, שהשור שדברה בו משנתנו היינו מועד והוא דרכו להזיק כדאיתא בגמרא ³², ואדם אין דרכו להזיק דלא משכח ליה בגמרא ³² אלא בישן בלחוד, והדר תני בור שהוא מצוי קצת ולא כנזקי השור, שאף הבהמות דרכן

להתבונן בדרכים שלא יפילו עצמן באחת הבורות, ואח"כ [תני] האדם שאינו מצוי כל שהוא נייעור, וכ"ש שידליק גדישו של חברו. ולשמואל דמפרש ¹⁴ מבעה זה השן ניחא טפי, דתנא לא מיירי בנזקי אדם אלא בנזקי ממונו כדאיתא בגמרא, וקרן שור נמי דמוקדם בפרשה לא אקדמיה, משום דלשמואל לא תני בהא מתניתין קרן לאוקמתיה דרבא, משום דבמועדין מתחלתן קא מיירי בתמין ולבסוף מועדין לא קא מיירי, וכדאמרינן בגמ' ³². אבל מ"מ תמיה לי ³³ אמאי לא אקדים בור לשור ומבעה, לדידיה דסבר דשור זה הרגל ומבעה זה השן שהרי בור קודם בפרשה לשן ורגל. ועוד אמאי תנייה לבור באמצע רגל ושן והן סמוכין זה לזה במקרא ובמקרא א' דהיינו ושלח את בעירו וביער בשדה אחר ³⁴ ודרשינן ³⁵ ושלח זה הרגל וביער זה השן. ומסתברא לי משום דאגב אורחיה אתא תנא לאשמעינן דרך נזיקהו, והשור דהיינו רגל והבור דומין זה לזה בנזקי, לפי שאין הנאה להיזקן ומצויין יותר מן השן, והשן יש הנאה להיזקה, ועל הדין טעמא הוא דקאמר תנא לא ראי השור כראי המבעה אליבא דשמואל כדאיתא בגמ' ³², ועל דבר זה לא הקדים ³⁶ הבור ולא אחרו אלא שנאו באמצע, שאלו הקדימן לא היינו למדים ממנו כלל, שהייתי אומר שלא (לטענה) [לדמותן ³⁷ בא התנא] אלא שהוא מוקדם בפרשה, ואם איחרו הייתי אומר מפני שהרגל והשן סמוכין ונדרשין ממקרא אחד, ועוד שהיה הבור סמוך למבעה שהוא השן שאינו דומה לו שיש לו הנאה להיזקו.

לא זה זה שדרכן להזיק ³⁸, לא חש לומר לא ראי האש כראי השור והמבעה, לפי שקצר הכא בלשון, וכבר למדנו מרישא דקתני לא ראי

דשם אדם נזכר בפרשה קודם לכן, הקדימו התנא. (ועי' שטמ"ק בשם גליון). ³¹ וכ"כ תוס' ר"פ, ותוס' שאנץ והר"ר ישעיה בשטמ"ק ר"ת, וכ"כ תוס' ריש שבת בשמו. ³² לקמן ד, א. ³³ וכה"ק הראב"ד (וכן צ"ל שם: מה ראו [להקרב] [להקדים] הרגל לבור). וכה"ק תוס' ר"פ עיי"ש מה שתירץ, ועי' תוס' הרא"ש בשטמ"ק. ³⁴ שמות כב, ד. ³⁵ לקמן בע"ב. ³⁶ בכינ"ב וכינ"ד: לא הקדים השור והבור ולא אמרו אלא שבאו באמצע. וט"ס הוא. ³⁷ כ"ה בשטמ"ק בשם רבנו, (ובנדפס במקום: לטענה, כתוב: נשנה). ³⁸ לפנינו: שדרכן לילך ולהזיק. (ולפנינו: ולא, וכג' רבנו כ"ה בכי"מ וכי"ר

וכי יגף). ²¹ וכה"ק תוס' ד"ה השור. ²² ויקרא כד, יח. ²³ עי' מש"כ הר"ר ישעיה בשטמ"ק ותוס' ר"פ בשם רש"י. (ועי' תוס' הנ"ל). ולפ"י ל"ק קושיות רבנו לקמן. ²⁴ בנדפס נוסף כאן: והמבעה, וט"ס הוא. ²⁵ בתוס' ר"פ כתב דהשור והבור כתובים בפרשה זה אצל זה בלא הפסק. ולפ"י ל"ק מהבער כיון שיש הפסק בינו לבין בור. ²⁶ בתוס' הנ"ל. ועי' חז' הראב"ד. ²⁷ שמות כא, לו. ²⁸ שם כב, ד. ²⁹ וכ"כ הר"ר ישעיה בשטמ"ק דאין לפרש כן. ³⁰ אולם לפי מש"כ בתוס' שלפנינו בשם ר"ת לק"מ, דר"ת לא קאמר דאדם דמתניתין היינו גנב, אלא קאמר דכיון

ותולדה⁵⁰ אוכלין ומשקין מטמא אדם וכלים לא מטמא. וא"ת⁵¹ זמנין דמטמא [אף] אדם וכלים והרי הוא כאב, כדאמרינן⁵² חרב הרי הוא כחלל. כבר תירץ ר"ת ז"ל דמ"מ אותו כלי מתכות אינו עושה כלי מתכות אחר כיוצא בו, וכדאמרינן בפ"ק דפסחים⁵³ בנר של מתכת דאי גגע בדיקרב בדיקרב טהור. וכן שנינו במסכת אהלות פ"ק⁵⁴ ד' טמאים במת ג' טמאים טומאת שבעה ואחד טמא טומאת ערב, כיצד⁵⁵ ד' כלים במת אדם⁵⁶ בכלים וכלים באדם טמאין טומאת שבעה, הרביעי בין אדם בין כלים טמא טומאת ערב.

ת"ר שלשה אבות נאמרו בשור הקרן והשן והרגל. הא ברייתא לאו אשור דמתני' קאי לשמואל דמפרש⁵⁷ שור דמתני' רגל לחוד, אלא אשור דקרא קאי⁵⁸. אלא שאני תמיה איך הקדים שן לרגל ובכתוב הרגל מוקדם⁵⁹. ואולי דרך גדילתו שנאו.

אבל במחוברת אימא כולה מועדת היא וכו'. קשיא לי אדרבה אימא כולה תמה היא לשלם חצי נזק בלחוד, דכל לאפוקי ממונא קולא לתובע וחומרא לנתבע. וי"ל דאדרבה בנזיקין ספיקי דידהו⁶⁰ להחמיר כאיסורין⁶¹. ועוד יש לומר דלפחות מן התלושה אי אפשר, דק"ו הוא. ואי קשיא לך⁶² דמשמע דאין עונשין אף בנזיקין

השות⁶³ כראי המבעה ולא ראי המבעה כראי השור, שכולן יש לומר כן לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, ובא ללמדינו מה שיש בכולן מה שיש בזה אין בזה³⁹.

שדרכן להזיק וממונך⁴⁰ ושמירתך עליך. ובור נמי אע"ג דאינו ממונו קרי ליה ממונך, מפני שעשאו הכתוב כממונו, כדאמרינן⁴¹ שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאו הכתוב כאלו הן ברשותו, כן פרש"י ז"ל⁴². ואינו מחזור, דמ"מ אין לקרותו ממונו. ועוד ודאי נראה דלא גרסינן ליה⁴³, מדאקשי' בגמ' ⁴⁴ עליה דרב דאמר מבעה זה אדם, ואדם שמירתו עליך אדם שמירת גופו עליו, [ופריק⁴⁵ תני שמירת גופו עליו]. ואם איתא אמאי לא אקשי ליה ממונך, ממונו הוא⁴⁶. ולא עוד אלא דלא שייך למימר ביה לא ממונך ולא ממונו. ובגמרא דקתני⁴⁷ מאי שנא בור דממונך ושמירתו עליך, מסתברא לי⁴⁸ דהתם לרבנותא קאמר הכי, לומר אפילו אם תמצא לומר כיון דאוקמיה רחמנא ברשותך הרי הוא כממונך, הגי נמי ממונך.

[ב. ב.] גמ' ה"ג דאלו אב מטמא אדם וכלים. ולא גרסי' ⁴⁹ אדם ובגדים, דבכל דוכתא לא נקט בגדים אלא בדוכתא דמטמא אדם לטמא בגדים, כלומר בגדים שהוא לבוש.

משום ממונו. ועי' פלפולא חריפתא על הרא"ש שכתב שזו כוונת הנמוק". ברם המציין בנמוק"י ציין לדף ג, ב, ונכון הוא. ⁴⁴ לקמן ד, א. ⁴⁵ כ"ה בכינ"ד. ⁴⁶ עי' מאירי לקמן ד, א שתירץ קושיא זו (הובא בשטמ"ק שם). ועי' ראב"ד שם. ⁴⁷ לקמן ג, ב. ⁴⁸ וכ"ה בשטמ"ק לקמן שם ד"ה מאי שנא בשם רבנו. ועי' מש"כ רבנו בתשובותיו ח"ד סי' רלז, וצ"ב. ⁴⁹ וכ"כ תוס' ד"ה דאילו. וכי"ה בדק"ס אות ט גורס: אדם ובגדים. וכן גי' הראב"ד. ⁵⁰ כגי' כ"מ בדק"ס והראב"ד. ולפנינו: ואלו תולדות. ⁵¹ וכן הקשו תוס' הנ"ל. ⁵² שבת קא, ב. ⁵³ יד, א. עיי"ש, ול"מ. (ועי' ע"ז לז, ב). ⁵⁴ מ"א. ⁵⁵ שם מ"ג. ⁵⁶ לפנינו: ואדם. ⁵⁷ לקמן ד, א. ⁵⁸ בכינ"ה ובכינ"ד: אלא שור דקרא קאמר. ⁵⁹ שמות כב, ד ושלח את בעירו ובער בשדה אחר, ואמרי' לקמן בגמ' ושלח זה הרגל ובער זה השן. ⁶⁰ בשטמ"ק: דידן. ובכינ"ד: דינן. ובכינ"ב: ספקן דיני לחומרא כאיסורין. ⁶¹ עי' מש"כ בזה בברכת שמואל סי' ב. ושו"ת חתם סופר יו"ד סי' רמא. ⁶² וכה"ק

בדק"ס). ³⁹ והנמוקי יוסף כתב דהא דלא נקט ליה משום דטריחא ליה מילתא. ואולי כוונתו למש"כ רבנו. ועי' תוס' ד"ה ולא. ⁴⁰ כגי' הרי"ף והרא"ש, ולפנינו ליתא, וכן ליתא ברי"ף דפוס קושטא. ⁴¹ לקמן כט, ב. ⁴² ל"מ. וכן פי' הנמוקי יוסף. ⁴³ וכ"כ תוס' לקמן ד, א ד"ה אדם, וכ"כ גם לקמן ג, ב ד"ה וממונך וכ"כ תוס' ר"פ שם וכאן, וגם לפנינו ל"ג ליה. אולם הרי"ף לפנינו והרא"ש גרסי ליה. וכן גי' הראב"ד בחידושו לקמן ד, א. וכ"ג מהנמוקי יוסף דנחת לפירושא במתני' לבור ואש דהוי ממונו, ומבואר דגריס לה. ברם רבנו יהונתן לקמן ד, א כתב דל"ג ליה ואיננו במשניות מדוייקות הבאות מספרד ולא בהלכות הרי"ף. וכתב: וקשה עלייהו (על הגורסין וממונך) למ"ד אשו משום חצי ומחייב באש אע"פ שאינו אשו, היכי קרי ליה ממונו. (ומשמע דאליבא דמ"ד אשו משום ממונו ניחא, דרק כשהוא ממונו חייב עליו, וכ"כ רש"י לקמן כב, א ברם תוס' שם ד"ה אשו משום ממונו חולקים עיי"ש, ועי' בדברי רבנו שם). ונראה דל"ק דהא מסקינן לקמן כג, א דמאן דאית ליה משום חצי אית ליה נמי

דכולהו שוורים לאו בחזקת שימור קיימי אלא מועדין לכיזין ולהזיק מתחלתן. ודלא כפרש"י ז"ל שפירש שם ומ"ד קרן עדיפא לא אתפרש היכא. והכא ה"ק, למ"ד קרן עדיפא הוה אמינא דמחוברת כולה מועדת היא.⁷³

מ"מ השתא נמי דכתיב קרני ראם קרניו אף התלושה, בתמה משלם חצי נזק ובמועדת משלם נזק שלם, חדא דהא לא קאמר והשתא דכתיב וקרני ראם קרניו תלושה כולה תמה היא. ועוד דלכל הפחות הויא לה תולדה דקרן כהנך תולדות דקרן נגיפה נשיכה רביצה בעיטה, וכולהו אפי' ברשות הרבים משלמין את הנזק כקרן אם תמין פלגא נזקא ואם מועדין נזק שלם.

ומסתברא דוקא במועדין לכך, אבל מועד לנגיחה אינו מועד לנשיכה, ומועד לנשיכה אינו מועד לנגיחה.⁷⁴ שאין עדות האב מחזקת התולדות במועדין ותנן במתני' ⁷⁶ חמשה תמין וה' מועדין הן הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לישוך כו', ומפרש' בגמ' ⁷⁷ דה"ק ה' תמין הן ואם הועדו חמשתן מועדין. אלמא הם בעצמם צריכין להיות מועדין.

ואוקימנא נגיפה דהכא שלא בקרן אלא בראשה או בא' מאבריה, אבל נגיפה בקרן היינו נגיחה נגיפה.

ירושלמי ⁷⁸ תולדות הקרן נגיפה נגיחה נשיכה רביצה בעיטה דחייה, ר' יצחק מקשה נגיפה נגיחה עיקר, ואת עביד לון תולדות, אלא מתחיל בעיקר ומסיים בתולדות.

אגב אורחיה קמ"ל דמועד לאדם הוי מועד לבהמה. וא"ת והא איכא מ"ד לקמן בפ' ארבעה וחמשה ⁷⁹ מועד לאדם לא הוי מועד לבהמה ⁸⁰. לא היא, דהתם בשנגח שלשה בני אדם דאינו אלא מין אחד, אבל נגח אדם ונגח שור ונגח חמור דג' מינין [הן], הוי מועד לכל המינין.

מן הדין, כדאמרינן במכילתא ⁶³ תניא כי יפתח איש בור או כי יכרה ⁶⁴, אם על פותח חייב על כורה לא כ"ש, ללמדך שאין עונשין מן הדין. מסתברא לי דלא אמרו [כן] אלא בגזקי בור מפני שהוא כחדוש, וליכא בכלהו נזיקין דכותייה, לפי שאין דרכו לילך ולהזיק, ועוד שאינו שלו ואפ"ה עשאו הכתוב כאלו הוא שלו ⁶⁵, ועוד שהניזק בא לרשותו של מזיק דהיינו חלל הבור, ואין עונשין מדין כזה, שאין לך בו אלא חדוש, אבל שאר נזיקין שממונו הולך ומזיק עונשין בהן מן הדין. וכן אמרו בגמ' ⁶⁶ באוקמתא דרב יהודה דמפרש אליבא דשמואל שור לקרנו ומבעה לשנו מאי לא ראי זה כראי זה וכו', ולאו ק"ו הוא ומה שן שאין כונתו להזיק חייבת קרן שכונתו להזיק לא כ"ש. וכן במתניתין דקתני לא ראי זה כראי זה, משמע נמי דעונשין מן הדין, דלא אמר אלא שאין ללמוד הקל מן החמור, הא חמור מן הקל ילפינן.

ועדיין יש להקשות ⁶⁷ מאי קאמר דהוה אמינא דמחוברת כולה מועדת היא, דמנא תיתי, אי מקראי דצדקיה, דיה להיות כמוה ⁶⁸, ואי משאר גזיקין הא אמרינן לקמן ⁶⁹ דקרן אי לא כתיבא לא אתיא מכולהו משום דאינה מועדת מתחלתה. ותירץ ר"ת ז"ל ⁷⁰ דודאי ילפינן לה מן השאר למ"ד ⁷¹ פלגא נזקא ממונא, דלדעתיה אף הקרן מועדת מתחלתה, דכולהו שוורים לאו בחזקת שימור קיימי, והיינו דקאמר לקמן ⁷² כולהו אתיין לבר מקרן דאיכא למיפרך מה להנך שכן מועדין מתחלתן ולמ"ד אדרבה קרן עדיפא שכונתו להזיק קרן נמי אתיא. דלמ"ד פלגא נזקא קנסא כולהו שוורים בחזקת שימור קיימי, הלכך לא אתיא מכולהו, אבל למאן דאמר קרן עדיפא היינו מאן דאית ליה פלגא נזקא ממונא

74 וכן משמע מלשון רש"י ד"ה בעיטה שכתב דכל אימת דלא הועדה בב"ד ג' פעמים "בכך" אינה משלמת ג"ש. וכן דעת השו"ע הו"מ סי' שפט סי' וכמש"כ הבאר הגולה שם, ועי' ביאור הגר"א ס"ק יב שכתב ופשוט הוא, והביא ראיה מלקמן מה, ב עיי"ש. 76 לקמן טו, ב. 77 טז, א.

78 בפרקין ה"א. 79 לו, א. (בכני"ב ובכני"ד נוסף: פעמים). 80 וכה"ק ותירצו (בתירוצי הראשון) תוס' ד"ה ומלתא ועו"ר בשטמ"ק. והראב"ד כתב דסוגיית דידן דלא כרב פפא, ואפילו הכי הלכתא כותיה, וכ"כ פסקי הרי"ד לקמן לו, א ועיי"ש שכתב

תוס' בע"א ד"ה ולא עיי"ש מה שכתבו. ועי' שטמ"ק שם. 63 משפטים פ' יא פיס' קטן. 64 שמות כא, לג. 65 כדאיתא לקמן כט, ב. 66 לקמן ד, א. 67 עי' מש"כ בזה בתשו' מהר"ח אור זרוע סי' קו. 68 עי' שטמ"ק בשם הרב ר' יצחק בר אברהם. 69 ה, ב. 70 עי' תוס' ד"ה אבל ותוס' ר"פ ושטמ"ק. 71 לקמן טו, א. 72 ה, ב. ובתוס' שם ד"ה שכן. 73 ועי' תוס' שם שהקשו דהניחא למ"ד קרן עדיפא, אבל למ"ד פלגא נזקא קנסא מאי קא מקשה. ועיי"ש מה שתירצו, ועי' תוס' ר"פ, ועי' שטמ"ק בשם תוספי הרא"ש.

שמתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרות לו מה הנאה יש לך ואומר להם ומה יתרון לבעל הלשון. לאו למימרא שאין לו הנאה כלל קאמר, אלא שאין לו הנאה לאכול, ומ"מ כיון דאורחיה בהכי לא נפיק מתולדת שן, א"נ מתולדת רגל⁹⁰, ואינה תולדת קרן שלא להתחייב בנזק שלם ברשות הניזק⁹¹. וכן נמי רביצה להנאתה תולדת רגל וכדאמרינן בשלהי פרקין⁹² הבהמה אינה מועדת לרבון, אמר ר' אלעזר⁹³ לא שנו אלא בפכין גדולים אבל בפכין קטנים אורחיה הוא⁹⁴, כנ"ל.

ושלח זה הרגל⁹⁵ ובער זה השן. אני תמה, כיון דכוליה קרא קא דריש, ולכל⁹⁶ חדא וחדא מלתא למלתיה הוא דאתא, למה לי דכתב רחמנא⁹⁷ כי יבער איש שדה או כרם [וגו'], ומוטב היה להם לדרוש מכי יבער איש זה השן. ובירושלמי מיניה⁹⁸ דריש את השן, דגרסינן התם⁹⁹ המבעה, כי יבער איש שדה או כרם וגו', ושלח את בעירה זה הרגל, דכתיב¹⁰⁰ משלחי רגל השור והחמור, וכתיב¹⁰¹ הסר משוכתו והיה לבער, זה השן, פרוץ גדרו והיה למרמס¹⁰², זה הרגל, ע"כ. וגם לדעת הירושלמי קשיא ובער מאי עבדי ליה. ונ"ל כי למדו מכפל לשון זה חד לשלח שלוחי וחד לאזלא

מה שאין כן בנוגח שור וחמור וגמל לא הוי מועד לאדם, אע"ג דהוי מועד לכל מינין אחרים, וכדאיתא התם.

נשיכה תולדה דשן היא. כלומר ולא יתחייב אלא ברשות [ה]ניזק, אבל ברשות הרבים או ברשות אחר⁸¹ פטור, וכן נמי נחמיר עליו להתחייב אפילו בפעם אחת בנזק שלם כשן.

ופריק ה"מ⁸² היכא דיש הנאה להזיקה הא אין הנאה להזיקה. נ"ל מדקאמר ה"מ היכא דיש הנאה להזיקה⁸³, דאנשיכה גופה קא מהדר, ומודה הוא דיש נשיכה שהיא תולדה דשן⁸⁴, והיכי דמי כגון בהמה שנשכה הדבר להנאתה כדי לאכלו, ולא הספיקה לאכלו עד שנפל מפיה ולכלכו, שנשיכה זו יש הנאה להזיקה⁸⁵. וכן חתול בחתיכת בשר⁸⁶, ומשלם נזק שלם בפעם אחת, ודוקא ברשות הניזק אבל לא ברשות הרבים. ומיהו דוקא בדאורחיהו בהכי, הא לאו אורחיהו בהכי משונה הוא ותולדה דקרן הוא. וכדאמרינן בסוף פרקין⁸⁷ האי כלבא דאכל אימרי ושונרא דאכל תרנגולי משונה הוא ולא מגבינן בבבל, וה"מ ברברבי אבל בזוטרי אורחיה הוא. וסבור אני שאף הנחש שנשך הוי תולדה דשן, ואע"פ שאינו אוכל, לפי שנהנה בנשיכתו⁸⁸. ואע"פ שאמרו בפ"ק דתענית⁸⁹

תירוץ נוסף. 81 ע"י לקמן יג, ב; יד, א. 82 כג"י כ"ה בדק"ס אות צ. ולפנינו: לא שן יש הנאה וכו'. 83 בכי"ב נוסף: הא אין הנאה להזיקה. 84 ולגירסא שלפנינו בגמ' אין הוכחה מכאן. ותלמיד הרשב"א והרא"ש כתב דהגירסא הגורסת ה"מ היכא דיש הנאה להזיקה גורסת ג"כ ברגל ה"מ היכא דהזיקן מצוי (וכ"ה בכ"ה בדק"ס). ולפ"ז יש רביצה ובעיטה דהזיקן מצוי והווי תולדה דרגל, וכגון שהיא רבצנית או בעטנית, וע"י מש"כ רבנו לקמן בסוף פיסקא זו. 85 ע"י בספר בית אהרן (ואלקין). ותלמיד הרשב"א והרא"ש כתב ע"ז ואין זה מחזור דכל נשיכה ודאי תולדה דקרן היא, ואפילו נשכה ככר להנאתה כדי לאכלו, כל שלא אכלתו אין זה כעין שן שחייבה עליו תורה, דהא ובער בשדה אחר כתיב וכל שלא נהנית אינו בכלל ובער. ודבריו צ"ב דהיכן כתוב בפסוק דובער הנאה. ועוד כתב דרביצה ובעיטה לאו תולדה דרגל הן ואפילו רבצנית ובעטנית כיון שאין הזק זה מצוי בסתם בהמות, והגע עצמך שור נגחן מי משלם נזק שלם כל שלא הועד, ברבצן ובעטן נמי לא משלם נזק שלם אלא א"כ הועד. איברא דרבנו לקמן כתב פ"י אחר על רביצה שהיא תולדה דרגל. וצ"ב כיצד יפרש בעיטה. ואולי

אין רבנו גורס בעיטה אלא רביצה בלבד. 86 ע"י בדברי רבנו לקמן ג, א סוד"ה אידי. (וגראה שאותו קטע שייך לסוף פיסקא זו). וע"י בגמ' לקמן יט, ב. 87 לקמן טו, ב. 88 ע"י שטמ"ק לקמן טז, א בשם רש"י במהדורה קמא. 89 ה, א. 90 וכ"כ תוס' לקמן טז, א ד"ה והנחש דהוי תולדה דרגל כיון דאורחיה בהכי, (ואינו נהנה בנשיכתו). וכ"כ תוס' ר"פ לקמן ריש פ"ב. וע"י אילת השחר לקמן ד, א ד"ה לא. ולפי מש"כ רבנו דהוי תולדה דשן אולי תתישב בזה קושית התוס' לקמן ג, א ד"ה וכן. (וע"י מהרש"א על תוס' שם). 91 דעת חכמים במתניתין לקמן כד, ב דקרון בחצר הניזק משלם חצי נזק. 92 טו, ב. 93 טז, א. 94 ועל זה אמרו בגמ' על רביצה ה"מ היכא דהזיקן מצוי, ע"י הע' 84. ולפ"ז נמצא דסתמא דגמ' אזלא אליבא דר' אלעזר, ואמנם רבנו לקמן שם פסק כר' אלעזר. ויש חולקין ולא פוסקים כוותיה, ע"י בהערותינו שם. 95 חסר כאן: וכו'. 96 צ"ל וכל. 97 שמות כב, ד. 98 בכי"ב וכי"ד: נמי, במקום מיניה. 99 בפרקין ה"א. וע"י במראה הפנים שם. 100 ישעיה לב, כ. 101 שם ה, ה. 102 שם.

תולדה דרגל ואב בששלחה, כיון שהיא למידה משן והרי הוא כאלו נכתב כן בתורה מפורש. על כן נראה לי כדברי הרב ז"ל דשחת לא מכליא קרנא כל שזרעה לתבואה, ותדע שאף בעלי התבואות משלחין שן בהמותיהן בשדותיהן כדי לאכול השחת ואח"כ תצמח התבואה ותצלח יותר¹⁰⁹, מ"מ אם בא בעל השחת להשתלם משתלם לפי נזקה, ולא כל מה שהבהמה מגרעת מן¹¹⁰ הפירות¹¹¹, קריא מכליא קרנא.

וכן נ"ל¹¹² גם ממה שאמרו בירושלמי¹¹³ תולדות השן, הו' בעיין מימר פרה שאכלה שעורים חמור שאכל כרשינין כלב שלקלק את השמן חתול¹¹⁴ שאכל חתיכות בשר כולהון תולדות השן גינהו, אנן [אמרין¹¹⁵] כלהון עיקר השן [אינון], והי גינהו¹¹⁶ תולדות השן כשדרסה על נר של שמן ואסכה גופה, כמה דתימא תמן השן אוכלת והגוף נהנה וכא נהנה גופה.

שן דלא מכליא קרנא מנ"ל דומיא דרגל. קשיא לי והיכי פשיטא ליה ברגל דלא מכליא קרנא טפי משן. וי"ל דסתם רגל אינו מכלה אלא דורס ומקלקל¹¹⁷. ומהא נמי מסתבר לי דלא אמרינן איפכא רגל דומיא דשן מה שן דמכליא אף רגל [דוקא] דמכליא¹¹⁸, חדא דסתם רגל

מנפשה, בשן¹⁰³. ובהא מיתרצא לי קושיא אחריתי, דקשיא לי מאי שנא דבכולה שמעתין פשיטא ליה דשן לא שנא שלחה שלוחי ולא שנא דאזלא ממילא¹⁰⁴, וברגל איבעיא להו, ולמדוהו דרך פשיטות משן, ואמרו דומיא דשן מה שן לא שנא אף רגל לא שנא, כנ"ל.

[ג, א] אידי ואידי אשן הא דמכליא קרנא הא דלא מכליא קרנא. פירש"י ז"ל לא מכליא קרנא שחת שעתידי לצמות. והקשו עליו בתוספות¹⁰⁵ דאף הוא מכליא קרנא, שהיו הבעלים יכולין לקצרו. ופירשו הם כגון שטנפה פירות להנאתה. ואינו מחזור בעיני, דא"כ היאך שאלו השתא דאוקימנא ארגל שן דלא מכליא קרנא מנלן והוצרכו ללמדו מרגל דסתמו לא מכליא קרנא, הא אפילו לא למדוהו מרגל מ"מ הרי היא תולדה דשן כנתחככה בכותל להנאתה, וכדאמרין לקמן¹⁰⁶ תולדה דשן מאי ניהו נתחככה בכותל להנאתה וטנפה פירות להנאתה. וא"ת אם לא שלמדנו מרגל לשן אע"ג דלא מכליא קרנא לא היינו עושין תולדותיה טנפה פירות ונתחככה בכותל להנאתה, ולא היה תולדה לשן כלל, א"כ אפילו עכשיו כיון שלמדוהו מרגל¹⁰⁷ אף היא אינה תולדה אלא [אב]¹⁰⁸ כאלו נכתב כן מפורש בתורה, כמו שאין אתה עושה אזלה מעצמה

תוס' תוס' תוס'

ולצמות אבל לא כתחילה. 110 כ"ה בכינ"ב וכינ"ד. ובנדפס ובשטמ"ק: משיעור. 111 נראה שחסר כאן: והיכא דמשלם כל מה שהבהמה מגרעת מן הפירות. 112 נראה שקטע זה שייך לעיל ב, ב סוד"ה ופריק ה"מ. 113 בפרקין ה"א. 114 לפנינו שם: וחזיר שאכל בשר, וכ"ה בתלמודין לקמן יט, ב (ועי' בדברי רבנו שם). וכ"ה בשטמ"ק בשם רבנו. 115 כ"ה בנדפס, ולפנינו בירושלמי: אמר ר' יצחק. 116 לפנינו: והא תאני תולדות השן כשדרסה על גבי נוד מלא שמן ובסיכה גופה נהנה. כמה דתימר תמן השן אוכלת והגוף נהנה אוף הכא נהנה גופה. 117 וכ"כ ה"ר ישעיה בשטמ"ק. המהר"ם והנחלת דוד כיונו בזה לדעת רבנו, עי' נחלת דוד. (ברם מש"כ הנחלת דוד על דרך זה גם בשן, (וכן מבואר בשטמ"ק בשם תוס' ה"ר ישעיה), הנה רבנו לא ס"ל כן, כמבואר בדבריו לעיל בסוע"ב). 118 וכה"ק תוס' ד"ה דומיא ושטמ"ק בשם תוספות ה"ר ישעיה ובשם תוס' שאנץ עיי"ש. וכ"ה בתוס' ר"פ עיי"ש. (והנה רבנו לעיל ב, ב ד"ה אבל כתב דכנזיקין ספיקא דידהו לחומרא כאיסורין, ועי' במה שצויין שם ועי' יד דוד כאן).

103 דברי רבנו צ"ב דהא מסקנת הגמ' בסוגיין דשן ורגל ילפינן מ"ושלח" וקרא ד"ובער" איצטריך להיכא דאזלא ממילא, ולכאורה ובער אתרוייהו קאי בין ארגל ובין אשן, וא"כ כי יבער למה לי. וברש"י בד"ה קמ"ל משמע דאף במסקנא "ובער" קאי רק על שן דממילא, ורגל ילפינן משן, וא"כ כי יבער למה לי, ועי' בספר ההשלמה. אולם רבנו בחשובותיו ח"ד סי' מג כתב דלמסקנא נמי דרשינן "ושלח" לרגל ו"ובער" לשן, עיי"ש. ועי' שטמ"ק בשם ה"ר ישעיה, ועי' תוס' ר"פ, ועי' באור הגר"א חו"מ סי' שצא סק"ב. 104 עי' רש"י לקמן ג, א ד"ה מה שן שכתב הטעם משום דלא כתיב ביה ושילה, אולם רבנו לא נ"ל לפרש כן דמשום דלא כתיב א"כ מרבינן הכל, דאדרבה נרבה רק את הפחות. וכן לקמן ג, א בד"ה שן כתב ג"כ רבנו בכה"ג לגבי רגל דנרבה רק מכליא קרנא ולא נרבה לא מכליא קרנא. (ורש"י כתב דמרבינן הכל משום דלא כתיב ובער). ולפ"ז ל"ק קושית תוס' שם ד"ה והא. ועי' לקמן הע' 117. 105 ד"ה הא. 106 בעמוד זה. 107 בכינ"ב וכינ"ד: משור. 108 כ"ה בכינ"ב. 109 אולם רש"י כתב: וסופו לחזור

לא מכליא, ועוד דשן מנא לן דבמכליא דוקא עד שנגזור דשן מכליא ונעשה הוכחה לרגל¹¹⁹.

כאשר יבער הגלל. פרש"י ז"ל¹²⁰ שהשן עושה גלל. ור"ח ז"ל¹²¹ פירש מלשון אבן גלל שהשן כמוה.

מכדי שקולין נינתו. לאו שקולין שיהא ראי זה כראי זה קאמר, אלא שיש בכל אחת ענין שראוי להתחייב בנזקיו זה כזה ויבואו שניהם דהי מינייהו מפקת. וקשיא לי אדרבה הי מינייהו עיילת, דהא קי"ל¹²² המוציא מחברו עליו הראיה. וניחא לי דאם איתא אי מדינא מפקת תרוייהו מן הספק מאי אהני לן קרא ולמה כתבינהו רחמנא, אלא כיון דתרוייהו משתמע מינה וליכא דעדיף מחבריה על כרחין לא מפקת חד מינייהו.

לא עשרה כתיבי ולא תשעה כתיבי. איכא למידק¹²⁴ והא בור כתיב, ותנן¹²⁵ בפרק שור שנגח את הפרה¹²⁶ מה בור שיש בו כדי להמית עשרה, ופירש שם רש"י ז"ל דסתם בור [איכא] עשרה, א"כ עשרה כתיבי. ועוד דהכא דרשינן ליה מזהמת יהיה לו. על כן פירש ר"ת ז"ל¹²⁷ דסתם בור הוי טפי מעשרה כבורו של יוסף, דכתיב ביה¹²⁸ וימשכו ויעלו את יוסף, וכבור של גדליה שמלאוהו חללים¹²⁹, ואי לא כתב רחמנא והמת יהיה לו ה"א דוקא בור¹³⁰ ולא שיח ולא מערה¹³¹, דגזירת הכתוב כך היא, אתא והמת יהיה לו כל שממית ואפילו בפחות מיכאן. ואי משום והמת יהיה לו הוה אמינא כל שמת בתוכו ואפילו בור תשעה, אתא בור וגלה עד שיהא עמוק עשרה, וכל חד גלי על חבריה, וקים להו לרבנן דבור עשרה יש

בו כדי להמית. מ"מ לא עשרה כתיבי ולא תשעה כתיבי.

סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזקין. פרש"י ז"ל¹³² ונפל שמה שור כתיב¹³³, דמשמע בין מת בין הוזק. ואינו מחזור¹³⁴, דא"כ כי דרשינן¹³⁵ שור ולא אדם, אף אדם נמי ממעטינן מהנזקין, וליתא, דבהדיא אמרינן בריש פרק המניח את הכד¹³⁶ גמרא נשברה כדו ברשות הרבים, כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי מכדי אבנו וסכיננו ומשאו מבורו למדנו וכולן אני קורא בהן שור ולא אדם חמור ולא כלים, וה"מ לענין קטלא אבל לענין נזקין אדם חייב וכלים פטורין. ובירושלמי מפיך להו לנזקין מיתורא דכי יכרה איש בור, דגרסינן התם בפרק הפרה¹³⁷ גמ' החופר בור ברשות הרבים, כתיב¹³⁸ [כי יפתח איש בור ו] כי יכרה איש בור, אחד בור וא' בור¹⁴⁰, בור למיתה בור לנזקין, אמר ר' יצחק אחד בור של מיתה ואחד בור של נזקין שניהם ממקרא אחד נתרבו. בא¹⁴¹ לבור של מיתה את אמר פטור על הכלים, וכשהוא בא לבור של נזקין את אמר חייב על הכלים, ע"כ. ומשמע דמרבא ליה מיתורא דכי יכרה איש בור. והא דדרשינן ליה בגמרינן¹⁴² לכורה אחר כורה, ההוא מכי יפתח ומכי יכרה, אבל התם דריש ליה מריבויא דבור בור. ומבור של מיתה פטר את האדם ואת הכלים¹⁴³, אבל לא מבור של נזקין דהיינו בור תשעה. ואע"ג דמשמע דפליג אגמרינן בחיוב הכלים, דאלו בגמרינן פטר את הכלים בכל בור, וכדאיתא בהדיא בפרק המניח¹³⁶ בכולם אני קורא בהם שור ולא אדם חמור ולא כלים, וה"מ

דתנן. 126 לקמן ג. ב. 127 כ"כ תוס' סנהדרין מה, א ד"ה מה בשם ר"ת, וכעין זה כתב תוס' ר"פ בשם ר"ת. וכעין זה כתבו גם תוס' כאן הנ"ל ולא הזכירו את ר"ת. ועי' שטמ"ק בשם הר"ר ישעיה. 128 בראשית לו, כח. 129 ירמיהו מא, ט. 130 שעמוק הרבה. 131 אע"פ שעמוקים עשרה. 132 בלישנא אחרינא. 133 שמות כא, לג. 134 וכה"ק תוס' הנ"ל. 135 לקמן כח, ב. 136 שם. 137 פ"ה ה"ו. 138 שמות כא, לג. 139 כ"ה בנדפס וכ"ה לפנינו שם. 140 כ"ה בכינ"ב. (וכינ"א וכינ"ד), ולפנינו: וכי יכרה איש בור אחד בור לנזקין ואחד בור למיתה. וכ"ה בנדפס. 141 לפנינו שם: וכשהוא בא. 142 לקמן מט, ב. 143 דמיעוטא אמאי דכתיב

119 ורש"י כתב ד"ובער" משמע שמבער לגמרי. ורבנו לא ס"ל כן אלא סובר ד"ובער" משמע שאוכל אע"פ שאינו מבער לגמרי, ברם ב"ושלח" סובר רבנו דמשמעותו דוקא דשלח שלוחי ולא דאזלא ממילא, (וכמש"כ רש"י). כ"כ רבנו בתשובה ח"ד סי' מג. ואין להקשות על רבנו דמאי אמרינן רגל דאזלא ממילא מגלן ומתרחצין דומיא דשן מה שן ל"ש שלחה שלוחי ל"ש אזלא ממילא וכו', ואדרבה נימא שן דומיא דרגל מה רגל דוקא דשלח שלוחי אף שן כן, (עי' תוס' ר"פ). דהא כתב רבנו לעיל ב סוע"ב דבשן יש לנו ריבוי לרבות בין שלחה שלוחי בין אזלא ממילא. 120 בלישנא אחרינא. 121 עי' ר"ת ותוס' לעיל ב, ב ד"ה כאשר. 122 לקמן לה, א. 124 וכה"ק תוס' ד"ה לא. 125 צ"ל

מקומו, דודאי קולא וחומרא יש בו, וכאן תופסו לחומרא¹⁵², ולומר שעל כן חייבה בו תורה שאע"פ שבעל התקלה אינו מדליק את הגדיש ממש, מ"מ מיד שהוא מדליק את האש מצוי הוא להתערב עמו מיד כח אחר שמוליכו ומזיק, וכן הטעם באבנו וסכיננו שהניחן בראש גגו שמצויין ליפול ברוח מצויה¹⁵³.

הא דאמרינן אמאי קרי ליה תולדה דרגל תולדה¹⁵⁴ דקרן הוא, לאו למימרא דרב פפא בלחוד הוא דקרי ליה תולדה דרגל, ועליה בלחוד הוא דקא מקשה, אלא כולי עלמא הלכתא גמירי לה דתולדה דרגל היא, ותדע לך מדאמרינן ולרבא דאיבעיא ליה אמאי קרי ליה תולדה דרגל, ואם איתא מנא לן דלרבא קרינן ליה תולדה דרגל¹⁵⁵, אדרבה לכשתמצא לומר מגופו משלם קרינן ליה תולדה דקרן, אלא דכ"ע הכי גמירי לה, ותלמודא לכ"ע הוא דקא מתמה במאי שייכא לרגל דקרינן ליה הכין, אדרבה טפי שייכא לקרן דאף הוא אינו משלם אלא חצי נזק כקרן תמה.

ומדיהיב טעמא¹⁵⁶ משום דמשלם מן העליה ומדפטריה ברשות הרבים, ולכולי עלמא ודאי פטורה ברשות הרבים כרגל¹⁵⁷, אלא דרב פפא סבר כיון דגמירי דתולדה דרגל היא, דאלו מדינא הוה ליה לשלם נזק שלם כרגל

לענין מיתה אבל לענין נזקין אדם חייב וכלים פטורין¹⁴⁴, ובמכילתא דר' ישמעאל¹⁴⁵ בור בור שגי פעמים בור למיתה בור לנזיקין, וכתב עליו הראב"ד ז"ל¹⁴⁶ ובגמ' דילן כי יפתח וכי יכרה אם על פתיחה חייב על כריה לא כל שכן, להביא כורה אחר כורה שסלק מעשה ראשון, הא לא סלק, מעשה ראשון קיים וחייב, אלמא בור לנזיקין כתיב¹⁴⁷, ע"כ, ומ"מ עדיין אנו צריכין לירושלמי לחייב את הגזק באדם¹⁴⁸.

סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזיקין, קשיא לי סוף סוף כיון דבור תשעה אינו אלא לנזיקין ואפילו מת בו פטור, נימא עשרה אב ותשעה תולדה, וליתא, דבור עשרה ובור תשעה הרי הן כקרן, שהמועדת משלם נזק שלם ותמה אינו משלם אלא חצי נזק, לפי שכל אחד מהן אב בפני עצמו, ואע"ג דתם אינו משלם מן העליה¹⁴⁹ לא קרי ליה תולדה, ואינו דומה לחצי נזק צרורות דקרינן ליה תולדה¹⁵⁰, דהתם בין נזק שלם בין חצי נזק כולן מרגל אחת הן¹⁵¹, אבל כאן ב' קרנות הן לא ראי זה כראי זה, וכן הדין בבור עשרה ובור תשעה.

[ג, ב] מאי שנא אש דכח אחר מעורב בו, טעם זה של כח אחר מעורב בו פעמים שתופסו לקולא ופעמים שתופסו לחומרא, כל אחד לפי

לקרות לה שם בפני עצמה, וגם ברש"י מבואר דפשיטא לן דלא הוי תולדה דקרן, ועי' מהר"ם, 155 תוס' ר"פ ותוס' שאנץ בשטמ"ק כתבו דרבא קאמר הכי לקמן יח, ב: או דלמא תולדה דרגל היא, 156 קטע זה מובא בחלקו בשטמ"ק בשינוי סדר, 157 בדברי רבנו מבואר דפשיטא ליה דגם לרב פפא חצי נזק צרורות פטור ברשות הרבים, וצ"ב דהא ר"פ ס"ל לקמן טז, א דפלגא נזקא ממונא משום דסתם שוורים לאו בחזקת שימור קיימי, ולקמן יט, א אמרו בגמ' בעא מיניה ר' ירמיה מר' זירא היתה מהלכת ברה"ר והתיוזה והזיקה מהו לקרן מדמינן ליה וחייבת או דילמא תולדה דרגל הוא ופטורה, א"ל מסתברא תולדה דרגל הוא, וכתב רבנו שם כלומר משום דכאורחיה הוא, וקרן תמה לאו אורחיה דכל השוורים בחזקת שמור קיימי, ע"כ, וא"כ כל זה אליבא דמאן דסבר כל השוורים בחזקת שימור קיימי, אבל למאן דסבר לאו בחזקת שימור קיימי, אין את המסתברא לדמותו לרגל יותר מקרן, ואליבא ידיה צריכה להיות חייבת ברה"ר דומיא דקרן, ועי' ר"ח שם שכתב א"ל תולדה דרגל היא פשט ליה כרבא דאמר בריש פ"ק תולדה דרגל הן ופטורה ברשות

בקרא בהדיא קאי, תוס' הנ"ל, ועי' תוס' ר"פ, 144 עי' תוס' ר"פ, 145 כ"ה גם בראב"ד בשם המכילתא ול"מ לפנינו, אך כ"ה בירושלמי במסכתין פ"ה ה"ו, 146 בסוגיין, 147 וכ"כ תוס' ר"פ בשם הר"מ, ותוספי תוס' להרא"ש (בשטמ"ק) בשם הר"מ מאיברא, ומהר"י כ"ץ (שם) בשם ר"י, 148 עי' לעיל הע' 143, פ"י דאם בכי יכרה כתיב בור לנזקין א"כ גם אדם התמעט מנזקין, ברם אם ילפינן מיתורא א"כ מיעוטא אמאי דכתיב בהדיא קאי ולא אייתורא, אולם לפי מש"כ תוס' ר"פ אין אנו צריכים לירושלמי, 149 לקמן טז, ב, 150 לקמן בע"ב, 151 דאותה הרגל ובאותה העת אם הזיקה כדרכה משלם נזק שלם ואם התיוזה צרורות משלם חצי נזק, 152 וכן מבואר ברש"י, ותוס' ר"פ חולק (וכן תוס' לעיל ב, א ד"ה ולא) והקשה על רש"י מלקמן דמבואר בגמ' דקולא היא, 153 ולקמן ו, א תופסו לקולא (ביחס לבור), וכ"כ רבנו שם עיי"ש, ועי' גם מש"כ רבנו לקמן ה ריש ע"ב, (ובתוס' שם ד"ה כי), וכדברי רבנו כ"כ הראב"ד לקמן ו, א, 154 תיבות "תולדה דקרן הוא" ליתא לפנינו, ועי' תוס' ד"ה אמאי שכתבו דהיה לו

דרבא ¹⁶⁸ דאוקי אליבא דשמואל שור לרגלו ומבעה לשנו, ולא אמרינן שור לרגלו ולקרנו.

[ד, א] מידי דהוה אעבד ואמה. דוקא ¹⁶⁹ נקט עבד ואמה, ולא כמו שפרש"י ז"ל העבד והאשה משום דפגיעתן רעה, דא"כ לימא עבד ואשה ועוד דגבי עבד ואשה לאו משום טעמא דשמא יקניטנו רבו הוא, וטעמא רבה דקאמר רב אשי לא עליהן נאמר אלא גבי עבדו ואמתו ממש במסכת ידים ¹⁷⁰, אמרו להם פרושים תאמרו בעבד ואמה שיש בהם דעת שאם יקניטנו רבו ילך וידליק גדישו של חברו ונמצא זה מחייב את רבו בכל יום מאה מנה.

כיון דבייף ופשיט ליה אורחיה הוא, ופירשו בירושלמי ¹⁷¹ דישן שהזיק אינו אלא היכא דקדמו כלים לשינה, ואם היה ישן ובא חברו לישן אצלו והזיקו זה את זה, הראשון פטור והשני חייב.

[ד, ב] הא דאקשי' אימא מבעה זה המים. לאו למימרא שיתחייב בנזקי המים, דמים לא כתיבי בקרא. וליכא למימר ¹⁷² דנפקא ליה מושלח, ונימא ושלח זה המים דכתיב ¹⁷³ ושולח מים על פני חוצות, דקרא בנזקי בהמתו קא מיירי, דכתיב ¹⁷⁴ ושלח את בעירה. ותדע לך דאי לא, כי אקשינן לעיל ¹⁷⁵ ולכתוב רחמנא ושלח ולא בעי ובער דמשמע רגל ומשמע שן וכו' דהי מינייהו מפקת, ואם איתא לימא ליה אי לא כתיב ובער הוה אמינא ושלח זה המים. ועוד ¹⁷⁷ דמים היכי דמי, אי דאשקיל עליה בדקא דמיא אי בכח ראשון כחו הוא, ואי בכח שני גרמא בעלמא הוא. אלא הכי קא קשיא ליה ¹⁷⁸

דאורחיה ¹⁶⁸ הוא, אלא דפטר ליה רחמנא מחצי נזק, א"כ מן העליה משלם כרגל. ורבא מספקא ליה כיון דאקיל ביה רחמנא שלא לחייבו אלא חצי נזק, אף אנו נאמר שלא חייב בו אלא כחצי נזק דעלמא דפירש בו שהוא מגופו, י"ל ¹⁶⁹ דלא אשכחן כאורחיה דמשלם חצי נזק מגופיה, וכדאמרינן בריש פרק כיצד הרגל ¹⁶⁰.

והא דאמרינן חצי נזק צרורות הלכתא גמירי לה. לא גמירי לה אלא לחצי נזק בלחוד ¹⁶¹. כן מצאתי בתוספות ¹⁶². ואינו נ"ל כן, דהא אמרינן בשלהי פרקין ¹⁶³ בפלוגתא דפלגא נזקא קנסא או ממונא והלכתא פלגא נזקא קנסא, ואקשינן תיובתא והלכתא, ופרקינן אין אמאי ¹⁶⁴ קא הויא תיובתא משום דלא קתני הכי לא פסיקא ליה, כיון דאיכא חצי נזק צרורות דהלכתא גמירי לה דממונא הוא, לא פסיקא ליה. ואפשר דה"ק, דהלכתא גמירי לה דאין משלם אלא חצי נזק, וההוא על כרחין ממונא הוא, דהא מועדת היא מתחלתה לכך, כנ"ל ¹⁶⁵.

הא דאמרינן ¹⁶⁶ לרבא מיבעיא ליה לרב פפא פשיטא לי'. תמיה לי כיון דמיבעיא ליה לרבא מי תזיקם לשום מחלוקת בין רב פפא לרבא דהוא רביה, לימא דלכולי עלמא חצי נזק צרורות תולדה ותולדה דרגל, ואמאי קרי ליה תולדה דרגל לפוטרה ברשות הרבים כדרבא ¹⁶⁷. ונ"ל משום דקים להו דמשלם מן העליה משום דכאורחיה, ואף על גב דמספקא ליה לרבא, ניחא להו לאוקמי האי דרב פפא כהלכתא.

אמר רב יהודה תנא שור לקרנו ומבעה לשנו. ואי אפשר לומר תנא שור לקרנו ולרגלו. משום דלא ראי לא ראי אי אפשר לפרושי בכי הא, כדמפרש ואזיל. וכן הדין והטעם באוקמתיה

הרבים, ועי' תוס' ר"פ שם. 158 בכינ"ב וכינ"ד: דאורחיה בהכי, כיון דפטר וכו'. 159 צ"ל או רילמא מעלייה משלם דלא אשכחן כאורחיה דמשלם מגופיה. 160 לקמן יח, א. 161 ולא גמירי לה דממונא הוא, ויש גורסים כאן: הלכתא גמירי לה דממונא הוא. וגו' זו מובאת בשטמ"ק ע"י כמה מחברים וכן מבואר ברש"י שכ"ה גירסתו. וכן גי' הרא"ש. ומהנמוק"י והרא"ש מבואר שכן גי' הרי"ף. עי' הגהות הב"ח על הרי"ף. 162 כ"ה בשטמ"ק בשם תוס' שאנץ. (ועי"ש בשם גליון ובשם תלמידי הרי"ף). וכ"כ הרא"ש. ועי' פלפולא חריפתא אות ד. 163 לקמן טו, ב. 164 כגי' כ"מ כי"ר וכי"ה בדק"ס (ושם: ממאי). ולפנינו: טעמא מאי הויא

תיובתא משום דלא קתני כמו שהזיק לא פסיקא וכו'. 165 רבנו לקמן שם כתב דיש לפרש כדלעיל, ויש לפרש כך כמש"כ כאן, וכתב על פי' זה והוא הנכון. 167 וכה"ק תוס' ר"פ עיי"ש ועי' מהרש"א. ועי' מלחמות יא, ב מדפי הרי"ף. ועי' לעיל הע' 157. 168 לקמן ד, א. 169 כ"כ תוס' ד"ה מידי. 170 פ"ד מ"ז, בשינויי לשון. 171 סופ"ב עיי"ש. והובא בתוס' ד"ה כיון. ורבנו העתיק את לשון הירושלמי לקמן כו סוע"א. 172 כן פי' תוס' ד"ה ואימא. ועיי"ש שיישבו את קושית רבנו. 173 איוב ה, י. 174 שמות כב, ד. 175 ג, א. 177 וכ"כ תוס' הג"ל. 178 וכ"כ הראב"ד, וכ"כ השטמ"ק בשם מהר"י כץ עיי"ש.

והשואל. וא"נ יש לפרש דלאו אשואל דקרא קאמר, אלא שומר חנם ששלח בה יד ושואל שלא מדעת הוי גזלן. והראב"ד ז"ל כתב שואל, דקאמר מתה מחמת מלאכה, והיא בידו¹⁸⁸.

[ה, א] עדים זוממין דממונא הוא ליתני. דאפילו לא שלם קרינא ליה ממונא, משום דאתו לאפסודי ממונא. ומיהו בתוספות¹⁸⁹ אמרו משמו של רבינו יצחק בר אברהם ז"ל שמשלמין אע"פ ששלם על פיהן, ולא קרינן ביה כאשר זמן ולא כאשר עשה, כיון שבידו להחזיר הממון. עוד אמרו בתוספות דבממון לא אמרינן ולא כאשר עשה דק"ו הוא, דאפילו לגבי נפשות הוה אמרינן הכי אי לאו דאין עונשין מן הדין, כדאיתא בפרק קמא דמכות¹⁹⁰, ולגבי ממונא עונשין מן הדין¹⁹¹, וכן כתב ר"ח ז"ל במכות¹⁹², וכן דעת הרמב"ן ז"ל בפ"ק דמכות¹⁹³.

הא תבריה ר"ע לגזיויה. פי' ר"ת ז"ל¹⁹⁴ דכיון דאינו משלם אלא מגופו אי אפשר למתניה בהדי אבות, דהא אמרינן בסוף שמעתי¹⁹⁵ משום דכאבות הן לשלם ממיטב¹⁹⁶.

והא המוציא שם רע דדבורא הוא וקתני דכורא דאית ביה מעשה הוא. כלומר וכמאן דאמר התם¹⁹⁷ דוקא בשבעל¹⁹⁸. תמיהא לי אמאי לא

האי לישינא דתנא אינו ברור לא לאדם ולא לשון דאף למים ולאש איכא לספוקיה, והיה לו לשנות לשון מבורר לשון או לאדם. וי"א¹⁷⁹ דבדוקא נקטיה, ומים ושן ורגל כולו נפקי להו לתנא מלשון ושלח¹⁸⁰, דאי כתב רחמנא ושלח תלתייהו אתיין דהי מינייהו מפקת, והשתא נמי דכתיב ובער נימא דנפקי לן שן מובער, ורגל ומים מושלח, ואי משום דכח שני אינו אלא גרמא, הוה אמינא דקים ליה לתנא דגרמא כזו חייבה תורה¹⁸¹. ומ"מ כיון דאמינא דא"א דמבעה דמתני' זה המים שוב אין לנו לחייב בכח שני, דגרמא הוא.

הא דקאמר וכי תימא תנא שור דאית ביה תרתי. כלומר דהיינו רגל ושן, אבל קרן שייכיה, וכשמואל דאמר¹⁸² דבמועדין מתחלתן קא מיירי. וע"כ נקיט לה כשמואל דאלו כרב חמשה הוו¹⁸³.

הא תליסר. ודיניהן שנים עשר¹⁸⁴, דהא שוכר היינו או כנושא שכר או כשומר חנם כדאית' בפרק השואל¹⁸⁵, ואמרינן התם ד' שומרינן ודיניהן ג'.

גנב וגזלן דממונא הוא ליתני הא תנא ליה שומר חנם והשואל. כלומר דשומר חנם שטוען טענת גנב, וא"נ טענת גזלן, ונמצא שהוא גנבה. ושואל כדי נקטיה¹⁸⁶, אלא משום גררא דשומר חנם דתני להו בהדידי¹⁸⁷ ד' שומרים שומר חנם

179 כ"ה בכינ"א וכינ"ד, ובכינ"ב: וי"ל. 180 מדכתי' ושולח מים על פני חוצות, ול"ק מהא דאקשינן לעיל ולכתוב רחמנא ושלח וכו' דהי מינייהו מפקת, ואם איתא לימא דאי לא כתיב ובער הו"א ושלח זה המים. 181 וכ"כ תוס' הנ"ל. 182 לעיל בע"א. 183 ותלמיד ר"פ בשטמ"ק כתב דאף אליבא דרב נקיט לה. (ויש שם ט"ס וכן צ"ל: ואע"ג דהשתא קיימי [אף] לרב דלית ליה הך סברא). 184 וכ"כ תוס' ד"ה שלשה עשר. ועי' ח"י הראב"ד לקמן ה. א שהקשה אמאי תני שוכר, ועיי"ש מה שתירץ. 185 בבא מציעא צה, ב. 186 וכ"כ רש"י (ועי' שטמ"ק בשם רבנו). 187 אולי חסר כאן: במנין. (ועי' תוס' ד"ה שומר). 188 בראב"ד לפנינו כתוב: שומר חנם אם טען טענת גנב, הרי הוא גנב עצמו, שואל אם שלח בה יד הרי הוא גזלן עצמו. ודבריו צ"ב דמה שייך שליחות יד בשואל דהא כל הנאה שלו. ולפי מש"כ רבנו בשם הראב"ד גיחא. וצריך לתקן את לשון הראב"ד בחידושו. ועי' דברות משה סי' פט הע' ה. 189 לעיל ד, ב ד"ה ועדים. 190 ה, ב. 191 עי' מש"כ רבנו

לעיל ב, ב ד"ה אבל. 192 עי' ר"ח מכות ה, ב. 193 ב סוע"ב ד"ה תדע ג, א ד"ה והא דא"ר עקיבא. ועי' מש"כ ע"ז הגרא"ז בהגהותיו שם. 194 כ"כ תוס' ד"ה הא, אולם הם לא הזכירו את ר"ת. ועי' שטמ"ק בשם גליון. והראב"ד מפרש כרש"י, עיי"ש. 195 דתני אבות. 196 ואע"ג דמשלם מגופו, וכל מטלטלי מיטב גינהו, וא"כ גם כאן גובה ממיטב. ברם דין תשלומי מיטב שבא לייפות את כחו לא נאמר בהו. דאם הגוף אינו קיים אינו גובה כלל. ועי' מש"כ רבנו לקמן ד"ה אמר אב"י בשם הראב"ד, וצ"ע. 197 כתובות מו, א. 198 וכ"כ רש"י. ומדברי רבנו נראה דרק אליבא דר"א בן יעקב דס"ל דאינו חייב אלא כשבעל חשיב מעשה, אבל אליבא דר"י דס"ל עד שישכור עדים לא חשיב מעשה, ודלא כדברי תוס' ד"ה דיבורא והראב"ד שכתבו דגם אליבא דר"י חשיב מעשה. וכדעת רבנו כן גם דעת תוס' בשבועות כא, א ד"ה חוץ דאליבא דר"א לא חשיב מעשה, והוכיחו כן מהא דבמכות ד, ב יליף ר"י גופיה ממוציא ש"ר דבעלמא לאו שאין בו מעשה לוקין עליו. וצ"ל דכיון דהחויב אינו משום המעשה,

תני כולהו דיני דגרמי, המראה דינר לשולחני 199
 ושורף שטרותיו של חברו ומזיק שעבודו ודן
 את הדין 200. ואולי כלהו הוה להו בכלל נזק.
 ואע"ג דר' חייא תני היזקי דלא דמו אהדדי
 כהיזק הגיכר והיזק שאינו ניכר. הני נמי
 בכלל חד מינייהו הוא, אע"ג דהנך בידים והנך
 בגרמא בלחוד. וכפר ושלשים של עבד נמי לא
 קתני, דבקטלא לא קמיירי 201. ושן ועין וראשי
 אברים נמי בכלל נזק הן. וליתא, דראשי אברים
 נמי קנסי נינהו, ואמאי לא תני להו כדתני כלהו
 אידך קנסי, דכל קנס וקנס ענין לנפשו הוא
 דלא יליף חד מחבריה, וכי הוה סליק אדעתא
 דהיזק שאינו ניכר לאו שמיה היזק אלא קנסא
 הוה נחא לן כי תנייה ר' חייא, אע"ג דתני קנסי
 טובא, וכי אמרינן דשמיה היזק הוה קשיא לן
 אמאי תנייה דהא תנא ליה נזק. וצל"ע 202.

אמר אב"י אתיא תחת נתינה ישלם כסף.
 פרש"י 203 ז"ל תחת נתינה כו', בכלהו כתיב
 [או] תחת דגמרי' תחת תחת משור המועד,
 דכתיב 204 שור תחת השור, ומה התם ממיטב
 דגמרי' משן ורגל דכתיב ביה 205 מיטב. ותמיהא
 לי 206 ומנא לן דבשור המועד דכתיב ביה תחת
 משלם ביה ממיטב אי לאו דגמרי' משן ורגל
 דכתיב ביה מיטב, ובהווא לא כתיב תחת. ונ"ל
 הפירוש הנכון כמו שפירש ר"ח ז"ל 207, שכן
 לפירושו עשה יסוד דברי אב"י „ישלם", ומיניה
 אתו כולהו. וזה לשונו: שפי' 208 מצאנו בפירוש
 בשן ורגל דכתיב 205 ובער בשדה אחר מיטב
 שדהו ומיטב כרמו ישלם, וגמרי' מיניה דבכל
 מקום דכתיב לשון תשלומין הוא ממיטב, בשור

כתיב 204 שלם ישלם שור תחת השור, בבור
 כתיב 209 בעל הבור ישלם, במבעה כתיב 210
 ומכה נפש בהמה ישלמה, בהבער כתיב 211 שלם
 ישלם המבעיר את הבעירה. בשומרים 212
 כתיב 213 ישלם שנים לרעהו, בשומר שכר
 כתיב 214 ישלם לבעליו, בשואל כתיב 215 [שלם]
 ישלם, שוכר או כשומר שכר או כשומר חנם.
 גנב חיים שנים ישלם 216, תשלומי ארבעה
 וחמשה כתיב 217 חמשה בקר ישלם תחת השור
 וארבעה צאן תחת השוה. בגזולן כתיב 218 ושלם
 אותו בראשו. ולמד עוד מי שאין כתיב בו
 [לשון] תשלומין בתחת תחת, כתיב בנזקי
 שור 206 שלם ישלם שור תחת השור, מה תשלומי
 דשור כתיב ביה תחת והוא ממיטב אף כל היכא
 דכתיב ביה תחת ממיטב הוא, וילפינן מיניה
 נזקין דכתיב 219 עין תחת עין, והעדים זוממין
 בכלל 220, צער חבורה תחת חבורה 221. ויליף
 מיניה האונס דכתיב 222 ונתן האיש השוכב
 עמה לאבי הנערה חמשים כסף כו' תחת אשר
 ענה. ותו ילפי' אחריני מן האונס מה אונס דכתיב
 ביה נתינה 223 תחת כסף ומשלם ממיטב, אף
 כל היכא דכתיב נתינה או כסף משלם ממיטב,
 וילפינן מיניה המפתה דכתיב ביה 224 כסף
 ישקול, ומוציא שם רע דכתיב 225 וענשו אותו
 מאה כסף. רפוי ושבת דכתיב בהו נתינה,
 דכתיב 226 רק שבתו יתן ורפא ירפא, ע"כ. וקשיא
 לי אב"י אמאי לא נקט להו כסדר, ולימא אתיא
 ישלם תחת כסף נתינה.

ומ"מ 227 לפירש"י ז"ל כלהו אתו בהכי לבר
 מעדים זוממין, דלא כתיב בהו חד מהני. ורש"י

אלא הוצאת הש"ר היא המחייבת, אלא דתנאי הוא
 דבעינן ביה נמי שישכור עדים, ומשו"ה לא חשיב
 לאו שיש בו מעשה. וא"כ ה"ה למ"ד עד שיבעול
 נמי לא חשיב כמאן דאית ביה מעשה, ובהכרח צ"ל
 דהסוגיא במכות חולקת על סוגיא דידן וכמש"כ
 הריטב"א במכות שם (אלא שהוא פירש את המעשה
 בענין אחר, עיי"ש). ודברי רבנו צ"ב. ואולי אין
 כוונת רבנו דוקא כמ"ד עד שיבעול ולאפוקי מ"ד
 עד שישכור עדים, ורבנו חדא מינייהו נקט, וצ"ב.
 199 לקמן צט, ב. 200 לקמן ק, א. 201 וכ"כ
 הראב"ד ותוס' ד"ה למעוטי. 202 ואע"ג דהכא
 התשלומין הם שחרור גופו, והיכא דמשלם מגופיה
 כתב רבנו לעיל ד"ה הא תבריה דלא חשיב מיטב.
 (כן הקשה הדרכי דוד). ברם לפי מש"כ לעיל הע' 196
 נחא. (דאין לך מיטב גדול מזה). 203 חציה
 של פיסקא זו (עד סוף פי' של ר"ח) ליתא בכינ"ב גיגד

(ובכינ"א חסר כאן דף בכתה"י). אך נמצא בשטמ"ק
 בשם רבנו, ותקנתי על פיו. 204 שמות כא, לו.
 205 שם כב, ד. 206 כעין זה הקשה תוס' ר"פ.
 207 כ"ה בר"ח שלפנינו. והנוסף בסוגריים מרובעים
 הוא לפי זה. 208 צ"ל פי'. 209 שמות
 כא, לד. 210 ויקרא כד, יח. 211 שמות
 כב, ה. 212 בשטמ"ק: בשומר חנם. וליתא
 בר"ח. 213 שם ח. 214 שם יא. 215 שם יג.
 216 שם ג. 217 שם כא, לו. 218 ויקרא
 ה, כד. 219 שמות כא, כד. 220 עי' רש"י
 ובדברי רבנו לקמן. 221 שם כה. 222 דברים
 כב, כט. 223 בר"ח: נתינה וכסף ומשלם וכו'.
 224 שמות כב, טז. 225 דברים כב, יט.
 226 שמות כא, יט. 227 עד כאן חסר בכתבי
 היד, וכאן מתחלת הפיסקא אמר אב"י אתיא נתינה
 ישלם כסף. וכולהו אתו בהכי לבר מעדים זוממין וכו'.

לחומרא בסמוך²⁴² גבי אבנו וסכיננו ומשאו שהניח בראש גגו ונפלו ברוח מצויה, דאמרין היכי דמי, אי בהדי דקא אזלי מזקי היינו אש, דמאי שנא אש, כלומר איזה חומר יש באש שכן כח אחר מעורב בו, אבנו וסכיננו נמי כח אחר מעורב בהן. אלמא כח אחר מעורב בו חומרא הוא לגבי אש להתחייב עליו²⁴³. וכן נמי שנינו²⁴⁴ לא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק מה שאין כן בבור. הא ליתא, דכח אחר מעורב בו אינו חומר לגבי בעלי חיים, דכ"ש שדרכן לילך ולהזיק מעצמן בלא כח אחר, ולא אמרו כח אחר אלא לגבי אבנו וסכיננו שהניח בראש גגו, ולומר דאע"פ שהאש אינה מזקת במקום שהניחה בעל התקלה מ"מ שמירתו עליו, לפי שבשעה שהוא מדליקה מיד עשוי כח אחר להתערב בו, וכן אבנו וסכיננו נמי, אע"פ שהניח ברשותו היה לו לזהר בשמירתו, שאף הן מיד בשעת הנחתו כח אחר מצוי להתערב בהן להפילן ולהזיק. וכי נקיט במשנתנו חומר באש מבור, לא נקיט משום חומר כח אחר המתערב בו, אלא משום שדרכו לילך ולהזיק, דמ"מ מזיק הוא חוץ ממקום הנחתו, משא"כ בבור שאין דרכו לילך ולהזיק, וכדתניא נמי לקמן²⁴⁶ בבביתא חומר באש מבור שדרכו לילך ולהזיק, ולא קאמר שכח אחר מעורב בו, דמדה זו לגבי בור אדרבה קל הוא באש, שאינו מזיק אלא בכח אחר, ואלו הבור היוזיקו בלא כח אחר. ולפיכך אבנו וסכיננו שהניח בראש גגו ונפלו ברוח מצויה, כשבאנו לדון ולעשות אותן לבתר דנייחי והפקירן כבור הקשו דלא דמו לבור, דמה לבור שכן אין כח אחר מעורב בו, כלומר ונעשה בורו בלא כח אחר, תאמר בהני שכח אחר מעורב בהם, כלומר שלא נעשו בורו מכוחו לבד, אלא עם כח אחר שנתערב בהם,

ז"ל פירש דכתיב בהו²²⁸ נפש בנפש, והרי הוא כנפש תחת נפש. ורבינו יצחק בר אברהם ז"ל פירש²²⁹ דעדים זוממין לא צריכי קרא, דהם רצו להפסיד מיטב ועושים לו כאשר זמם. והקשו עליו בתוס'²³⁰ א"כ כשהעידו על שור תם שהזיק או על כתובת אשה שאינה גובה אלא מן הזבורית²³¹ לא ישלמו מן העידית. והראב"ד ז"ל כתב כן כדעת ר"י ז"ל, וכתב שאם העידו בכתובת אשה וא"נ בשור תם אינם משלמין מן העלית, ומ"מ שפיר קרי להו אב כיון דמשלמי ממיטב בעלמא²³², מה שאין כן בקרן תמה שאינו משלם לעולם אלא מגופו. ובושת נמי לא כתיב ביה בקרא בהדיא חד מהם²³³, ובספרי²³⁴ מפיק מוקצותה את כפה לא תחוס עיניך²³⁵, ויליף מעדים זוממין דכתיב בהו²³⁶ לא תחוס עיניך. ומיהו נר' דבגמרין לא אתו להו מהא, מדלא קאמר הכא אתיא תחת נתינה כסף עיניך, אלמא בגמרין לא סמכי על ההיא ג"ש. ואמרו בתוספות²³⁷ דנראה דגלוי מילתא בעלמא הוא.

[ה, ב] הא דאמר רבא כולהו כי שדית בור בינייהו אתיא²³⁸. הא איכא לפרושי דכלהו אתו מכל תרי כי הוי בור חד מינייהו. א"נ לאו למימרא דכי שדית בור בין כל חדא מינייהו אתו כלהו מכל תרין ותריין²³⁹, אלא או מהני תרי או מהני תרי ובלבד שיהא בור חד מינייהו, ואיכא²⁴⁰ נמי דאתיא חדא מחדא, כרגל דאתיא מאש מק"ו, דמה אש שאין הזיקו מצוי ואין בו רוח חיים ואין דרכו לילך ולהזיק אלא בכח אחר חייב, ק"ו לרגל, שהרי הרגל הזיקו מצוי ויש בו רוח חיים ודרכו לילך ולהזיק בלא כח אחר. וא"ת²⁴¹ אדרבה איכא למפרך מה לאש שכן כח אחר מעורב בו, שמידה זו נקט לה

יט, כא. 237 ד"ה תחת. 238 לפנינו נוסף : כולהו במה הצד. וליתא בכי"מ כי"ה וכי"ר בדק"ס, וליתא נמי ברש"י ותוס' רי"ד. 239 ולא מחדא מינייהו. 240 אולי צ"ל דאיכא. ובכינ"ד איכא. 241 וכ"ה בשטמ"ק בשם הר"ר ישעיה. וכה"ק שם בשם מהר"י כ"ץ עיי"ש מה שתירץ. 242 ו, א. 243 עי' תוס' ד"ה כי שכתבו דמסוגיא זו מוכח דקולא הוא. וגם רבנו בתירוצו דורך בשיטתם. 244 במשנה בריש מסכתין. 246 י, א.

228 דברים יט, כא. 229 הובא בתוס' הרא"ש בשטמ"ק. וכ"כ תוס' ר"פ בשם י"מ ועי' תוס' ד"ה תחת. 230 בתוס' רבנו ישעיה בשטמ"ק. 231 כדאיתא בגיטין מח, ב. 232 דבריו צ"ב, דכיון דמה שמשלמין ממיטב אין זה מדין מיטב אלא משום כאשר זמם, וא"כ אמאי קרו ליה אב. ועי' תוס' ד"ה כולם. 233 כ"כ הראב"ד, ועי' רש"י. ועי' מש"כ רבנו בתשובותיו ח"ב סי' יד. 234 דברים כי תצא סי' רצג. ושם יליף מג"ש מה להלן ממון אף כאן ממון. 235 דברים כה, יב. 236 שם

וכשחזרו לומר. אש תוכיח, השיבו מה לאש שאינו חייב מחמת מדה זו—דאדרבה קל הוא זה—אלא שאני אש שעם אותו כח אחר דרכו לילך ולהזיק, ואע"פ שאין הכל מבעל התקלה היה לו ליוהר, לפי שכת אחר מצוי להתערב בו עם הנחתו מיד, כנ"ל. אלא דקשיא לי ²⁴⁷ דא"כ כשאתה בא לדון מבור וחדא מאידך על האש לא אתיא, דאיכא למפרך מה להנך שאין כח אחר מעורב בהן. ואפשר כיון דכח אחר מעורב בו יש בו קצת קולא וחומרא לפי המקומות כמו שאמרנו ²⁴⁸, לא פרכינן. וה"ה דאתו שן ואדם מאש, וכענין זה שאמרנו, דאינהו נמי אתו מאש ומק"ו. וא"ת א"כ למה אנו צריכין להטיל בור בינייהו, דהא כי שדית בור ביניהו לאו כולהו אתו מינייהו דהא מפקת קרן, ואלו מאש לחודיה אתו כלהו נמי חוץ מקרן ובור, ולמאן דאמר קרן עדיפא אף קרן נמי אתי מאש. י"ל דרבא הכי קאמר מתרי במה הצד לא אתו אלא א"כ שדית בור בינייהו. וא"נ התם אתו כלהו בר מקרן ולמאן דאמר קרן עדיפא אתו כלהו ואפילו קרן, אבל מאש לחודיה לא אתו לעולם כלהו, דהא איכא בור דלא אתי מיניה.

ושן אתי מבור ורגל, מה מצינו ברגל אף אני אביא את השן דמאי פרכת מה לרגל שכן הזיקו מצוי בור יוכיח, מה לבור שכן תחלתו לנזק רגל יוכיח. וה"ה דאתי מבור ואש, מה מצינו בבור אף אני אביא את השן, מאי פרכת מה לבור שכן תחילת עשייתו לנזק מה שאין כן בשן, אש יוכיח שאין תחלת עשייתו לנזק, שזה מדליקו בתוך רשותו לצורכו והלכה חוץ לרשותו והזיקה, וכדאיתא בהדיא לקמן בברייתא דלא קרינן אש תחלת עשייתו לנזק, וכדתניא ²⁴⁶ חומר בבור מבאש וחומר באש מבור, חומר בבור מבאש שהבור תחלת עשייתו לנזק. מאי פרכת מה לאש שמועדת לאכול

בין דבר הראוי לה בין דבר שאינו ראוי לה, בור יוכיח שאינו ראוי לאכול דבר שאינו ראוי לו דהיינו כלים, וכדאיתא בההיא ברייתא דלקמן ²⁴⁶, ואליבא דרבנן דפטרי כלים בבור, א"נ אש שליחכה נירו וסכסכה אבניו אפי' ²⁴⁹ לר' יהודה דמחייב כלים בבור. ועוד י"ל ²⁵⁰ דמועדת לאכול את שאינו ראוי לה חומרא היא בלבד שהחמירה התורה על האש לחייב לבעל התקלה אפילו על נזקי מה שאינו ראוי לה ככלים וניר ואבנים, כמו שהחמירה ²⁵¹ בשור לשלם את הכופר ושלשים של עבד וליאסר בהנאה לאחר גמר דינו, מה שלא חייבה כן בשאר הנזיקין, ואין אלו מדות וכחות שיתחייב בעל התקלה מחמת כך, ואין דין תשלומי הנזק תלוי בכך, ועל כן לא שנאום במשנתינו בכלל כחות הנזיקין, שאותן הן כחות ומדות שדין חיוב התשלומין תלוי בהן, ולפיכך אין מקשין מאותן החומרות כשאנו באין לדון מן הבור והאש על השאר, או מן השור והבור ²⁵², ואדרבה אלו באנו ללמוד את השן מן האש היה לנו לומר שיהא חייב על דבר שאינו ראוי לו כדבר הראוי לו אם היה באפשר למצוא אותו בשן ²⁵³, אלא שאינו נמצא, שאלו הזיקה בשן אם אין הנאה להיזיקה אינה תולדת השן אלא תולדת הקרן, וחייב על התם חצי נזק ועל המועד נזק שלם ובין ברשות היחיד ובין ברשות הרבים, וזה נראה ברור. אלא דקשיא לי מדאמרינן לעיל ²⁵⁴ לרב דאמר מבעה זה אדם מאי לא ראי לא ראי, הכי קאמר לא ראי השור שמשלם את הכופר כראי אדם שאין משלם את הכופר, ולא ראי אדם שמשלם ארבעה דברים כראי השור שאין משלם ארבעה דברים. והנה שבא לבנות ולסתור את הדין מן החומרות אע"פ שאינן מדות וכחות כשאר שבמשנתינו. וי"ל דכיון דסבר רב ²⁵⁵ דתנא דמתני' תנא שור וכל מילי דשור דהיינו קרן ושן ורגל, ותנא נמי

דלקמן ס. א במתניתין ובגמ' משמע דלכולי עלמא חייב על ליחכה נירו וסכסכה אבניו, (ובנדרס ליתא לקטע א"ג אש—דמחייב כלים בבור. ונשמט בסעות הדומות). 250 וכן דעת תוס' הג"ל. 251 שמות כא, ל—לב—כח. 252 אינו מקשה מהחומרות שכתב רבנו לעיל דמשלם את הכופר וכו'. 253 בכל הכת"י: באש. וט"ס הוא. 254 ד, א. ((וכג"י כ"מ בדק"ס שם)). 255 לעיל ג, ב.

247 וכה"ק תוס' הג"ל ועיי"ש מה שתירצו. 248 לעיל ג, ב ד"ה מאי שנא. 249 נראה שצ"ל אתיא, במקום אפי'. כלומר דרק אליבא דר"י מחייבין אש שליחכה נירו וסכסכה אבניו, (וכדאמרי' בגמ' ולר' יהודה דמחייב על נזקי טמון באש לאתויי מאי לאתויי ליחכה נירו וסכסכה אבניו), אבל לרבנן לא מחייבין, וא"כ אש אינה מועדת לאכול אלא את הראוי לה בלבד. וליתא פירכא מאש, אלא דצ"ע

247 וכה"ק תוס' הג"ל ועיי"ש מה שתירצו. 248 לעיל ג, ב ד"ה מאי שנא. 249 נראה שצ"ל אתיא, במקום אפי'. כלומר דרק אליבא דר"י מחייבין אש שליחכה נירו וסכסכה אבניו, (וכדאמרי' בגמ' ולר' יהודה דמחייב על נזקי טמון באש לאתויי מאי לאתויי ליחכה נירו וסכסכה אבניו), אבל לרבנן לא מחייבין, וא"כ אש אינה מועדת לאכול אלא את הראוי לה בלבד. וליתא פירכא מאש, אלא דצ"ע

דלקמן ס. א במתניתין ובגמ' משמע דלכולי עלמא חייב על ליחכה נירו וסכסכה אבניו, (ובנדרס ליתא לקטע א"ג אש—דמחייב כלים בבור. ונשמט בסעות הדומות). 250 וכן דעת תוס' הג"ל. 251 שמות כא, ל—לב—כח. 252 אינו מקשה מהחומרות שכתב רבנו לעיל דמשלם את הכופר וכו'. 253 בכל הכת"י: באש. וט"ס הוא. 254 ד, א. ((וכג"י כ"מ בדק"ס שם)). 255 לעיל ג, ב.

שתחלתו לנזק. ועוד דהתם הכי קאמר, תחלתו לנזק כשהניחו ברשות הרבים, ואם נזוקו בו במקום הנחתו קרינן ביה תחלת עשייתו לנזק וכן מעשיו גרמו לו, אבל כשגלגלוהו רגלי אדם או רגלי בהמה והזקו בו שלא במקום הנחתו, ליכא למימר בכי הא מעשיו גרמו לו, שהרי לא הזיקו במקום שהיו שם מעשיו, כלומר במקום הנחתו, כן נ"ל.

אמר רבא להלכותיהן. וה"ה נמי לכל אבות דרב הושעיא ור' חייא דלעיל²⁶¹. אלא דאיכא כאן למידק נזקי אדם בשור דכתב רחמנא תרי זימני למה לי, דכתיב²⁶² מכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש, וכתיב²⁶³ ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת²⁶⁴. וי"ל דאצטריכו תרומיהו להלכותיהן ולא נפקי מאידך כולהו, דמכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש איצטריך לפחת נבלה כדאיתא לקמן²⁶⁵, ולאגמורי נמי אמכה אביו שאינו במיתה עד שיוציא ממנו דם כמכה נפש בהמה וכדאיתא בפרק ד' מיתות²⁶⁶, ואידך קרא אצטריך להקישא דחזקיה דאמר²⁶⁷ מה מכה בהמה לא חלקת בו לפוטרו ממון אלא לחייבו ממון, אף מכה אדם לא תחלוק בו לחייבו ממון אלא לפוטרו ממון.

הא דקאמר בור לפטור בו את הכלים א"נ לפטור את האדם, לאו דוקא²⁶⁸, דהא אפילו חיוביה דבור לא אתי מאידך, וכדאמר רבא לכי שדית בור בינייהו כלהו אתיין, דאלמא אינך אתיין מבור וחדא מאינך, אבל בור לא אתיא, משום דאיכא למיפרך שדרכן לילך ולהזיק מה שאין כן בבור. אלא בגררה נקטיה, דאגב דקא מפרש הלכות שאר הנזיקין קא אזיל ומפרש הלכות הבור.

הא²⁶⁹ דקאמר חוץ מקרן משום דאיכא למיפרך מה להנך שכן מועדין מתחלתן. פי' ר"ת ז"ל²⁷⁰

אדם וכל מילי דאדם²⁵⁶, על כרחין לא אפשר לפרוש²⁵⁷ לא ראי השור כראי המבעה ולא ראי המבעה כראי השור במדות וכחות, דכל מה שיש בזה יש בזה, שהשור והאדם יש בהן רוח חיים ויש הנאה להזיקן ודרכן לילך ולהזיק, ואין²⁵⁷ בכלל זה שאינו בכלל זה, ולפיכך א"א לו לפרש לא ראי לא ראי ששנינו בהן אלא בהלכותיהן, ולומר דאצטריך קרא למיכתב תרומיהו משום הלכותיהן²⁵⁸, כנ"ל.

וקשיא לי היאך אתו כלהו מבור ומשן א"נ מבור ומרגל, שהרי הבור חייב בין ברשות הרבים בין ברשות היחיד והשן אינו חייב אלא ברשות היחיד בלחוד, וכשאתה בא לחייב את השן מביניהם וכן נמי את הרגל מבין הבור והשן, היכן תחייבנו ברשות היחיד בלחוד כשן, או אפילו ברשות הרבים כבור²⁵⁹. והא ליתא, דמ"מ אמרינן דחיובא מיהא מביניא נפיק, אלא ודאי אצטריך למכתבינהו להלכותיהן וכדקאמר רבא בהדיא.

וא"ת היאך אתו כלהו מאש ובור, דהא איכא למיפרך מה לצד השוה שבהן שכן מעשיו גרמו לו²⁶⁰. ונ"ל דלא שייך למימר מעשיו גרמו לו אלא במה שתחלת מעשיו לנזק כבור, אבל מה שתחלת מעשיו אינו נקרא עשוי לנזק אף הוא אינו ראוי לומר בו מעשיו גרמו לו, שהרי לא נקרא מזיק עד לאחר שכלו מעשיו ולאחר זמן, כאש שאין תחלת עשייתו לנזק, וכדאיתא לקמן²⁴⁸ בברייתא, כנ"ל. ואע"ג דבור המתגלגל דבסמוך²⁴² קרי ליה תחלת עשייתו לנזק, וכשבא לדונו מבור דעלמא פריך מה לבור שכן מעשיו גרמו לו, דאלמא תחלת עשייתו לנזק ומעשיו גרמו לו אינן תלויין זה בזה. לא היא, דאפשר לתחלתו לנזק דאין מעשיו גורמין, אבל אי אפשר לקרות מעשיו גורמין לו אלא במה

כד, יח. 263 שם כא. 264 ותרומיהו מייתרי, דמצינן למילף במה הצד מבור וחד מאינך. דרך לאדם באדם איצטריך קרא להלכותיו לחייבו בארבעה דברים, אבל אדם בשור לא איצטריך. וכן הקשה מהר"י כ"ץ בשטמ"ק. וכן הקשה הראב"ד (על הפסוק ומכה נפש בהמה ישלמנה) ועיי"ש מה שתירצו. ועי' שטמ"ק בשם תוספי תוספות להרא"ש. 265 י, ב. 266 סנהדרין פד, ב. 267 לקמן לה, א. 268 וכ"כ רש"י ותוס' ד"ה בור והראב"ד. 269 קטע זה מקומו לעיל, לפני ד"ה אמר רבא. 270 בתוס' ד"ה שכן, ועי' ראב"ן סי' צה ושטמ"ק

256 לעיל ד, ב. 257 בכינ"בגד: ומה שאינו בכלל זה אינו בכלל זה. 258 אלא דאכתי קשה דהלכותיהן גופיה גילף מהדדי, ומה חומרא היא זה, וכמש"כ רבנו לעיל בלימוד שן מאש: ואדרבה אם באנו ללמוד את השן מן האש וכו'. ועי' מש"כ בזה תלמיד ר"פ ותוספי תוס' להרא"ש בשטמ"ק לעיל ד, א. (ועי' תוס' שם ד"ה כראי). ועי' שטמ"ק כאן ד"ה להלכותיהן. 259 עי' תוס' ד"ה להלכותיהן וד"ה אש. ועי' ח"י מרן רי"ז הלוי הל' נזקי ממון. 260 וכה"ק תוס' ד"ה כי ושטמ"ק בשם תוס' שאנץ עיי"ש מה שתירצו. 261 ד, ב. 262 ויקרא

מיקרי כחו, אלא כעין אשו, שכח רגלי אדם ורגלי בהמה מתערב בהן, לפי שאין דרכן של בני אדם עשויין להתבונן בדרכים²⁷⁵, וכדאמרינן בריש פרק המניח²⁷⁶ גבי מתני' דואם הוזק בעל החבית חייב אמר ליה רבא²⁷⁷ לרב אשי הכי אמרי במערבא משמיה דר' אלעא²⁷⁸ לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים. כלומר ובעל התקלה חייב משום דהוי כרות מצויה דהיינו אשו, ולא כחו של מזיק. והם קיימו הגירסא, דלענין זה דרכן להתבונן שלא ילכו כל כך במרוצה שיתירו ויזיקו, והכא הכי פריך כחו של מגלגל הוא ויתחייב המגלגל מחצה ובעל התקלה מחצה²⁷⁹, ולא יתחייב בעל התקלה בכל, כדמוכח לקמן בפרק כיצד הרגל²⁸⁰ גבי הכלב שנטל חררה והלך לגדיש כו' דפריך בגמרא וליחייב נמי בעל הגחלת, כלומר מחצה, ובעל הכלב מחצה. עוד פירשו²⁸¹ כחו הוא ויתחייב המגלגל בכל אם גלגלוהו רגלי אדם²⁸², ולא בעל התקלה כלל, ותדע דאלו נטל אחד גחלתו של חברו ושרף בה טליתו של חברו, או שהשליך בכונה את השור לבורו של חברו, היתחייב בעל הגחלת ובעל הבור כלום, זה אין הדעת סובלו. ולא דמי לכלב שנטל את החררה, דכלב לאו בר דעת הוא, והיה לו לבעל התקלה ליזהר בגחלתו שלא יטלנה הכלב עם החררה, אבל הכא שהמגלגל בן דעת עליו לשלם כל הנזק, ואי קשיא לך²⁸⁴ הא דאמרינן בפרק הפרה²⁸⁵ שור ואדם שדחפו לבור לענין נזקין כולן חייבין, ומשמע שאף בעל הבור חייב, מדקאמר כולן ולא קאמר שניהם, ואמאי והא האדם שדחף בן דעת הוא, ויפטר בעל הבור. וי"ל דהתם באדם דומיא דשור שדחף שלא בכונה. וא"ת עוד²⁸⁴ והא אמרינן התם²⁸⁵ לענין ד' דברים האדם חייב, ובושת אחד מד'

דלאו למימרא שהן מועדין מתחלתן לשלם בפעם ראשונה [נזק שלם] קאמר, דאלו באנו ללמוד את הקרן מן השאר אף אנו נאמר שלא יהא חילוק בין תמה למועדת, וכולן משלמין נזק שלם, דממקום שבאת. אלא ה"פ, מה להנך שכן דרכן להיות מועדין להזיק מתחלתן, מה שאין כן בקרן, דסתם שוורים בחזקת שמור קיימי. וכמאן דאמר²⁷¹ פלגא נזקא קנסא. והיינו דקאמר ולמאן דאמר אדרבה קרן עדיפא שכוונתו להזיק אפילו קרן נמי אתיא, והיינו למאן דאמר פלגא נזקא ממונא, דסתם שוורים לאו בחזקת שמור קיימי, ומתחלתן מועדין הן לילך ולהזיק כשאר הניזקין, ועדיפא מינייהו שהיא לעולם כונתה להזיק.

[ו, א] לעולם דאפקרינהו ולא דמו לבור דמה לבור שכן אין כח אחר מעורב בו. כבר כתבתי למעלה²⁷² דמדה זו של כח אחר מעורב בו פעמים נקיט לה להקל ופעמים נקיט לה להחמיר, וכולהו איתנהו לפי מקומן, שכשאתה בא לחייב על אבנו וסכיננו שהניחן בראש גגו אתה דן ממנו להחמיר, כלומר הנחתו בראש גגו כהבערת אשו שאף הן מצויין להזיק ברוח מצויה כאשו, אבל כשאתה בא לעשותן כבורו ולאחר שנפלו אנו מקשים שאינם דומין לבור, לפי שהבור כולו נעשה מכחו לבד בלי שיתערב בעשייתו כח אחר, מה שאין כן באבנו וסכיננו שנפלו מן הגג שלא נעשו בור מכחו לבד אלא עם כח אחר, וכבור כזה לא מצינו שחייבה בו התורה.

לאתויי בור המתגלגל ברגלי אדם וברגלי בהמה. גרסת הספרים²⁷³ כך היא, היכי דמי אי בהדי דקא אזלי מזקי כחו הוא. ורש"י ז"ל כתב דלא גרסינן ליה, ולא פירש למה. וכתבו בתוס'²⁷⁴ דאפשר משום דכל כי האי גונא לא

כאן דבר המצוי שיגלגלו. ²⁷⁶ לקמן כו. ב.
²⁷⁷ כג' כ"פ ורי"ף כת"י בדק"ס לקמן שם אות ט.
ולפנינו: ר' אבא. ²⁷⁸ כג' כל הגמ' כת"י בדק"ס, ובמקצת כת"י בדק"ס ובמסורת הש"ס וברי"ף וברא"ש: אלעאי. וכ"ה בנדפס. ולפנינו: עולא.
²⁷⁹ וכ"כ תוס' ר"פ וכ"כ בשטמ"ק בשם תוס' שאנץ?
ועיי"ש מש"כ בשם רבנו ישעיה. ²⁸⁰ כג. א.
²⁸¹ כ"כ תוס' לפנינו. ²⁸² תוס' ר"פ כתב דלפ"ז ל"ג וברגלי בהמה. ²⁸⁴ כה"ק תוס' הנ"ל.
²⁸⁵ לקמן ג. ב.

בשם רבנו ישעיה. ועי' בהערותינו לקמן יט. ב.
הע' ¹⁰⁵. ²⁷¹ לקמן טו. א. ²⁷² ג. ב ד"ה מאי שנא. ועי' גם לעיל ה. ב ד"ה הא דאמר רבא, ובתוס' שם ד"ה כי. ²⁷³ כ"ה בכ"ה בדק"ס אות פ. ²⁷⁴ עי' תוס' ד"ה לאתויי. ²⁷⁵ בתוס' ובתוס' ר"פ מבואר דמה שנקטו הטעם דאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים הוא כדי ליישב מדוע לא יתחייב המגלגל. ברם לפי מש"כ רבנו מבואר דבא לומר דכיון דאין דרכן להתבונן בדרכים א"כ הוי כרות מצויה והוי כעין אש. ואם היה דרכן להתבונן גם משום אש לא היינו מחייבים אותו, כיון דאין

וה' ²⁹⁰, וההיא דשור ואדם שדחפו לבור רבא אמרה, ורבא משמע התם דאית ליה כרבה מדבעי אשו שלא בכונה משלם דמים על פי עדים או לא, מי אמרינן גבי שור הוא דבכונה משלם כופר שלא בכונה משלם דמים וכו' כדאיתא התם ²⁹¹, אלמא לרבא נמי שלא בכונה אינו משלם כופר, ואי אדם דומיא דשור אף הוא בכונה ואפי' הכי בעל הבור משלם עמהם. ונ"ל דהא כדאיתא והא כדאיתא, דאדם שלא בכונה כשור בכונה דמי, דלאו בר דעת הוא.

הא דאמרינן מה לבור ²⁹² שלא ברשות. ה"ק ²⁹³ דאפילו עשאו ברשותו ואח"כ הפקירו, כל שהפקירו היינו שלא ברשות, שלא היה לו להפקירו עד שיכסנו כראוי.

[ו, ב] והא דקאמר שור יוכיח. כלומר שהולך ברשות ואפי' חייב. קשיא לן ²⁸⁴ דלמ"ד ²⁹⁵ שור לרגלו היכי דמי, אי ברשות הרבים פטור הוא, ואי ברשות הניזק אינו ברשות, דברשות הניזק מאי עבדיתה. וי"ל ²⁹⁶ כגון שהיתה קורה מקצתה ברשות הניזק ומקצתה מוטלת בר"ה, ודרסה עליה ושברה את הכלים שברשות הניזק ²⁹⁷. א"נ י"ל דלאו אשור דמתני' קאמר, אלא ה"ק שור דקרא יוכיח דהיינו קרן ²⁹⁸. עוד

דברים, כמו שאמרו למעלה ²⁸⁶ אדם דאזיק שור נזק הוא דמשלם אדם דאזיק אדם משלם ארבעה דברים, כלומר חוץ מן הנזק, דאלמא בושט אחד מד' דברים, ואלו אדם שלא בכונה אינו משלם את הבושט, וכדאמרינן בפרק החובל ²⁸⁷ דאינו חייב על הבושט עד שיתכוין לו. וי"ל דארבעה דברים שאמרו שם אינן כד' דברים שאמרו למעלה, אלא אפיק בושט ועייל נזק. וקצת קשיא לי בזה דמה שאמרו שם אדם חייב בד' דברים, משמע שבכולן האדם לבדו חייב והשור פטור, ואלו בנזק אף השור חייב וכדאמרינן בהדיא לענין נזקין כולם חייבים. ונראה לי לפי פי' זה דד' דברים לאו דוקא, אלא משום דבכל דוכתא נסיב ליה הכין אמר נמי הכא ד' דברים, ובודאי שחייב האדם בד' דברים והנזק בכללן, אלא שאין השור פטור מכולן, דהא איכא נזק דאף השור חייב ²⁸⁸, ואי קשיא לך עוד מדאמרינן התם לענין כופר ושלשים של עבד השור חייב, ובודאי בשנתכוון לו השור הוה על כרחין, דאלו שלא בכונה וכגון שנפל על האדם פטור משלשים על עבד ומן הכופר, לרבה דאמר שור שהמית בן חורין שלא בכונה פטור מכופר שנאמר ²⁸⁹ השור יסקל וכו' אם כופר יושט עליו, כל זמן שהשור בסקילה בעלים משלמין את הכופר כדאמרינן בפרק שור שנגח ד'

מהאי טעמא נמי גבי צרורות שהיא מתיזה בכח אין אורחיה בכך, אלו דבריו עיי"ש. ולא הבנתי הא לא איירי שבעטה בכלי אלא שדרסה על הכלי ונתנו צרורות ומה שייך אין אורחיה בכך. דגבי בור המתגלגל איירי שדרך הילוך בעט בכלי ע"ז אומר הרא"ש דעל בעיטה כזו שיתגלגל בכח ויזיק פושע הוא. ואין לזה שייכות לכאן. ועי' שלטי הגבורים א, ב מדפי הרי"ף אות ב, ועי' פלפולא חריפתא על הרא"ש אות ט. ²⁹⁸ לא הבנתי דהא מהצד השוה "שבהן" דבמתניתין אתינן למילף. וכ"כ הרא"ש דמה הצד דמתני' קאי אד' אבות השנויין במשנתנו דשקיל וטרי לא הרי זה כהרי זה הצד השוה שבהן, ולא אקרון דתני ליה בסיפא כשהזיק חב המזיק לאתויי קרן. והנמוקי יוסף (דף א סוף ע"ב) לגבי בור המתגלגל כתב כרבנו דילפינן מבור וקרן, ולא מרגל, דהא מחייבין ליה ברשות הרבים כיון דלאו אורחיה. (ועיי"ש שכתב דלא מחייב אלא כקל שבשניהם, והוא דעת היש מהגדולים שהביא הרא"ש, ולפי מש"כ הנמוקי דילפינן מבור וקרן נדחית ראיית הרא"ש שהוכיח דלא אמרי' דחייב כקל שבשניהם, אלא דלכאורה צ"ב באלו שאמרו פותקין

²⁸⁶ ד, ב. ²⁸⁷ לקמן פו, א. ²⁸⁸ עי' מש"כ רבנו לקמן נג, ב ועי' תוס' שם ד"ה שור. ²⁸⁹ שמות כא, כט—ל. ²⁹⁰ לקמן מג, א. ²⁹¹ לקמן מג, ב. ²⁹² לפנינו נוסף: שכן. ²⁹³ וכ"כ תוס' ד"ה מה. ²⁹⁴ וכה"ק תוס' בע"א ד"ה תאמר ותוס' ר"פ, ועי' שטמ"ק בשם תוס' שאנץ. ²⁹⁵ לעיל ד, א. ²⁹⁶ וכ"כ תוס' ר"פ ותוס' שאנץ (מובא ביש"ש סי' ד) בתירוץ הראשון, וכ"כ הרא"ש בשם תוס', ובשם ר' יצחק בר' שמואל. ²⁹⁷ עי' רא"ש (לדף ג, ב) שכתב דלדעת הרי"ף בכה"ג פטור מלשלם, ועי' ים של שלמה שם והגהות הב"ח על הרא"ש. ודעת הרא"ש צ"ב דמאי שנא מהתיזה ברה"ר והזיקה ברה"י דאמרי' לקמן יט, א דחייב מדין ח"נ צרורות. ועמד על כך היש"ש שם, ותירץ דהנה הרא"ש כתב לגבי בור המתגלגל דאם הזיקו בשעת הלזקן ע"י רגלי אדם חייב המתגלגל הכל, ואע"ג דאמרי' לקמן דאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים, היינו לענין שאם שבר כלי שהיה מונח לפניו בלא התבוננות פטור, אבל כולי האי אין לו להשתגע בהליכתו שיתזן הכלי ממקומו ויזיק דרך הליכתו ופושע הוא בהיזק זה, (כ"כ הרא"ש וביש"ש מובא בשינויי לשון). א"כ

יש לי לומר בחצר השותפין כדעת רב חסדא דאמר לקמן בפרקין²⁹⁹ חצר השותפין חייב בה על השן ועל הרגל. וא"נ אפילו לר' אליעזר דפטר, כגון בחצר השותפין המיוחדת לפירות לחד מינייהו, ולזה ולזה לשוורים, וכמאן דגריס התם³⁰⁰ הכי, וכן גי' רוב הספרים³⁰¹. וא"נ³⁰² משום צרורות כגון שדרסה בר"ה והתיזה ושברה כלים ברשות היחיד, דאסיקנא לקמן בריש פ' כיצד הרגל מועדת³⁰³ דחייב משום צרורות. ה"ג הכותל והאילן שנפלו לרשות הרבים והזיקו פטור מלשלם. ולא גרסינן חייב³⁰⁴, דאם איתא כי נתנו לו ב"ד זמן לקוץ אמאי פטור, שאין ב"ד באין להקל עליו לפוטרו במה שהיה חייב אם נפלו והזיקו, אלא אדרבה לחייבו לקוץ תוך זמן שקבעו לו, ואם לא יקוץ יתחייב אם יזיקו בנפילתו. תוך הזמן³⁰⁵ פטור מלשלם³⁰⁶ לאחר הזמן חייב לשלם היכי דמי אי דאפקרינהו³⁰⁷ בין לרב בין לשמואל היינו בור וכו'. מפשטא דשמעתין משמע דלא מיירי אלא במה שהזיקו בהן לאחר נפילה, מדמדמי ליה לבור³⁰⁸. ועוד מדלא קאמר היכי דמי אי בהדי דקאזלי מזקי כדאמרינן בכל הנך דלעיל³⁰⁹ והיינו אש³¹⁰. ואיכא למידק אמאי פשיטא ליה לבעל הגמרא ד[איירי] בנזק דלאחר נפילה ולא בנזק דבשעת נפילה, וכי תימא משום דלא דמי לאש, דמה לאש שבשעת

מעשיו מיד כח אחר מצוי להתערב בו לילך ולהזיק, מה שאין כן בכותל ואילן³¹¹, א"כ כי קא מקשה ואזיל אי דאפקרינהו היינו בור, לימא ליה בשזהזיקו עם נפילתו דלאו היינו לא בורו ולא אשו³¹². ועוד קשיא אי בהיזק דלאחר נפילה, אפילו נתנו לו ב"ד זמן לקוץ ולסתור ונפלו בתוך הזמן למה פטור, היה לו לסלקן, שהרי לא נתנו לו ב"ד זמן לסלקן³¹². ומיהו בזה היה אפשר לתרץ שנתקלו בהן קודם שנודע לו שנפלו. א"נ שנודע לו, אלא שנתקלו בהן קודם שהיה יכול לסלקן. וא"נ י"ל כיון שנתנו לו זמן לקוץ ונפלו תוך הזמן והפקירו, הו"ל כמפקיר נזקיו³¹³ לאחר נפילת אונס דפטור, כדמוכח בפרק המניח את הכד³¹⁴, אבל אם לא קץ בתוך הזמן ונפלו הרי הוא חשוב כפושע³¹⁵. אבל מ"מ אכתי קשיא כדאמרינן אמאי לא אוקמוה בשזהזיקו עם נפילתו. על כן פירשו בתוס'³¹⁶ דבהיזק דבשעת נפילה קאמר, והוא גופיה מדמי ליה לבור מכ"ש, דהשתא בתקלה שלאחר נפילה חייב משום בור כ"ש בשעת נפילה שהולכין ומזיקין. וא"ת אדרבה לאש היה להם לדמותם. ויש לומר כיון שהאש כח אחר מעורב בו ובלתי אותו כח לא היה הולך ומזיק, ואלו נופלין מעצמן בלא כח אחר, יותר יש לדמותם לבור מאש³¹⁷. ור' ישמעאל אכלה שמינה משלם שמינה.

ביבותיהן וכו' דלכאורה כיון דברשות עבדי הוי אורחיה כרגל). 299 יג, ב. 300 יד, א. 301 עי' בדברי רבנו לקמן שם ד"ה ה"ג. 302 כ"כ תוס' הנ"ל, וכ"כ תוס' ר"פ בא"נ. 303 יט, א. 304 וכ"כ תוס' בע"א ד"ה הכותל. 305 חסר כאן: והזיקו. 306 כגי' כ"ה וכי"ר בדק"ס אות ת. ולפנינו ליתא לתיבת: מלשלם. (ולפנינו: לאחר זמן חייב היכי דמי). 307 כ"ה בגמ' כת"י בדק"ס. ולפנינו דאפקרה. 308 וכן מבואר בתוס' ר"פ, ותוס' בע"א ד"ה היינו חולקים בזה על רבנו. 309 בע"א. 310 עי' תוס' הנ"ל בתחילתו. ובתשו' רבנו ח"ד סי' קיד. 311 וכ"כ רבנו בתשובה הנ"ל, ונראה שזו גם כוונת תוס' הנ"ל שכתבו דמאש חלוק במה שאין כח אחר מעורב בו. ולכאורה דבריהם צ"ע דכ"ש זה שמזיק ללא כח אחר דחייב ברם לפי מש"כ רבנו נחא, דאש חמור דמיד מצוי כח אחר להתערב ולילך ולהזיק, משא"כ בכותל ואילן אינו מצוי ההיזק מיד. וכן מבואר בתוס' ר"פ. 312 תוס' הנ"ל בע"ב, לשיטתם יישבו קושיא זו. 313 בכינ"א וכינ"ד: נכסיו. 314 לקמן כט, א.

315 וכ"כ תוס' בע"א ד"ה אי. ותוס' ד"ה היינו הקשו אמאי פטור הלא כיון שנפלו מיד היה לו לסלקן. והיינו משום דלא אפקרינהו עי' מהרש"א ומהר"ם שיף. ולדעת רבנו אפשר להעמיד המשנה בהפקירן, וצ"ב ועי' רא"ש, ועי' שטמ"ק בשם גליון וביאור הגר"א סי' תטז סק"א. וגם ההשלמה כתב רבנו דאיירי בדאפקרינהו, וכ"כ המאירי בשם י"א. 316 כ"כ האור זרוע בשם הר"ר יצחק ב"ר שמואל (ר"י). תוס' הנ"ל ותוס' ר"פ מסקנתם דאיירי בין בשעת נפילה בין לאחר נפילה. 317 וכ"כ הרא"ש ותוס' ר"פ ועי' תוס' הנ"ל. ובתשובה הנ"ל כתב רבנו דהא דמדמינן לבור ולא לאש מהטעם שכתב רבנו לעיל דאש כח אחר מעורב בו מיד להזיק משא"כ באלו ובעלי התוס' לא נחא להו לפרש כן, כיון דזה הוא חומרא שיש באש שאין באלו. ולפ"ז גם בבור יש חומרא שתחילת עשייתו לנזק ואמאי מדמינן ליה לבור, וכמש"כ תוס' הנ"ל. אולם טעם זה שכתב רבנו כאן אינו משום חומרא דאדרבה קולא הוא, אלא דכותל ואילן אינו דומה במהותו לאש, דאש הנזק נעשה ע"י כח אחר, וכותל ואילן נעשה ע"י עצמם.

כלומר³¹⁸ ולא יותר, דלא קנסינן ליה, אכלה כחושה אמאי משלם שמנה דהיינו יותר ממה שהזיק. וא"ת³¹⁹ ומאי קא קשיא ליה טפי לר' ישמעאל מלר"ע, דלר"ע נמי איכא למידק דאפי' אכל כחושה משלם שמנה דמזיק. הא ליתא, דר"ע לא הזכיר מיטב של מזיק. ועוד³²⁰ מדקאמר לא בא הכתוב אלא לגבות לנזקין מן העידית, משמע ליה^{אוצר התוכחה} דר"ע להקל אתא ולומר דלא בא הכתוב להגבותו טפי ממה שהזיק אלא שישלם דמי ההיזק מן המיטב, כנ"ל.

כגון שהיתה עידית דניזק כזכורית דמזיק. ור' ישמעאל להקל ור' עקיבא להחמיר. ותמיה לי דהא ר"ע לא בא הכתוב קאמר, דמשמע דר"ע להקל קא אתי. וניחא לי³²¹ דר' ישמעאל נמי מחמיר בתשלומי מה שהזיק, שאע"פ שאכל שחת אין אומרים נראה כמה היתה יפה וכמה היא יפה עכשיו, אלא משלם כמשוייר שבה, כלומר כהאיך דסליק לקמיה, וכדאמר אביי בפרק הכונס גמ' כיצד משלמת³²², ובהא ר' ישמעאל להחמיר, וכו' יוסי הגלילי דהתם. ורבי עקיבא סבר להקל, כחכמים דאמרו שמיין כמה היתה יפה וכמה היא יפה, ועל זה הוה פליג ר"ע ואמר לא בא הכתוב.

אילימא דנגחיה תורא דידן לתורא דהקדש שור רעהו אמר רחמנא ולא שור של הקדש. ואיכא למידק³²³ דהא אנן לאו בנזקי שור בשור קיימינן אלא בנזקי שור בקרקע, דהא אכל שמינה וכחושה קאמרינן, ובכי הא אפילו שור של הדיוט בקרקע של הקדש חייב³²⁴, דמנא לן דבשאר נזקין פטר לך הכתוב, אדרבה אמרינן בפרק השואל³²⁵ האי מאן דאכל³²⁶ חביצא דתמרי מחבריה ואית ביה חמשין תמרי, אגב הדדי מזדבן בחמשין נכי חדא, וחדא חדא לתודיה מזדבן בחמשין, להדיוט משלם חמשין נכי חדא, להקדש משלם חמשין וחומשיהו, מה

שאינ כן במזיק דלא משלם חומשא, דאמר מר איש כי יאכל קדש פרט למזיק, אלמא מזיק מחומשא לחד הוא דפטור אבל בקרן חייב. וי"ל³²⁸ דההוא מדרבנן, אבל מדאורייתא כל מזיק להקדש פטור, דכי יאכל קדש אמר רחמנא פרט למזיק, ותרומה דחייב בקרן היינו משום דהו"ל ממונו של כהן. ותנן נמי במתני' דפרקין³²⁹ נכסים שאין בהם מעילה לאפוקי קדשים שיש בהן מעילה שאינו משלם את הנזק, ולא אקרן בלחוד קאי אלא אכלהו נזיקין דמתניתין. ואיתא גמי בהדיא בירושלמי דגטין בריש פרק הנזקין³³⁰ דגרסי' התם הנזקין שמיין להם בעידית ק"ו להקדש, א"ר אבא בריה דר' פאפי קומי ר' יוסי מה אנן קיימין, אם להכשיר נזקין הדא היא דתנן שור רעהו ולא שור של הקדש, ואם לנזק גופו הדא היא דתני ר' חייא נזקין להדיוט ואין נזקין לגבוה, אלא כי גן קיימין באומר הרי עלי מאה מנה להקדש. ואע"ג דהתם מוקמינן לה באומר הרי עלי מנה להקדש, והכא דחי ליה לההוא טעמא משום דלא יהא אלא בעל חוב, במאי דפליג פליג ובמאי דלא פליג ראייה הוא. והכי נמי משמע במסכת מעילה בפרק הנהגה³³¹ דאמרינן אקשיה רחמנא לתרומה מה תרומה כי יאכל פרט למזיק, אף הקדש כל מידי דבר אכילה כי מזיק ליה פטור, משמע דפטור לגמרי. והא דקאמר מידי דבר אכילה לאו דוקא דה"ה כל מילי, וכדפירש התם רש"י ז"ל, דמשום דתרומה לא שייכא אלא במידי דבר אכילה נקט האי לישנא. ותדע עוד שהרי פטר אפילו שור פסולי המוקדשין בבור³³² מדכתיב³³³ והמת יהיה לו, וכ"ש שאר קדשים, והא דאצטריך קרא למעוטי שור פסולי המוקדשין³³⁴ משום דאיהו קרן חייב בו, דשור רעהו קרינן ביה, הואיל ונפדה וזותר באכילה להדיוט, ולפיכך אצטריך למיפטריה בבור.

לגיטין מט, א. 324 ורש"י כתב דפטור משום דאין מעילה בקרקעות. ועי' מאירי, ועי' מרומי שדה. 325 בבא מציעא צט, ב. 326 צ"ל דגול. כ"ה לפנינו שם. וכ"ה בחי' רבנו לגיטין שם. 328 כ"כ תוס' הנ"ל. וכ"כ רבנו בגיטין בשם התוס'. 329 לקמן ט, ב. 330 פ"ה ה"א. 331 יט, א. 332 לקמן נג, ב. 333 שמות כא, לד. 334 דלפטור בור שהזיק הקדש, לא צריך דילפינן מקרן ואדם. עי' שטמ"ק בשם גליון. אולם השטמ"ק כתב דמדברי

דומיא דבור. ודברי רבנו בתשובה צ"ב. 318 כפי' השני בתוס' ד"ה ורבי. וכ"כ רבנו בחידושו לגיטין מח, ב. 319 וכה"ק תוס' הנ"ל. ורבנו שם הקשה איפכא דדילמא ר' ישמעאל נמי לפי דמים קאמר כר' עקיבא. ועי' שטמ"ק בשם מהר"י כ"ץ. 320 כעין זה כתבו תוס' הנ"ל, ורבנו שם. 321 וכ"כ תוס' לקמן נט, א ד"ה ומאי. ועי' בדברי רבנו שם. 322 לקמן שם. 323 עי' רש"י ועי' תוס' ד"ה שור ועי' ח"י הראב"ד. ועי' מש"כ רבנו בחידושו

שאינן לו אלא מאתיים זוז, אלא אפילו אית ליה טובא נמי, אלא שאינו מוצא למכור אלא א"כ יזלזל בהם יותר מן המחצית בדמיהם, אי זול כלוהו ארעתא דכולי עלמא אפילו הוזלו הרבה לא ליספו ליה, דמ"מ עשיר הוא ולא מחמת דוחקו למעות מזלזלין בנכסיו. אבל אי דכולי עלמא יקירן ובדידיה מחמת דוחקו למעות אצטריך לזלזולי, עני הוא באותה שעה, ואפילו אינו צריך לזלזל בנכסיו אלא פורתא, כלומר אפילו פחות מן המחצית ליספו ליה.

[ז. ב] יש ספרים דגרסי ³⁴⁵ ואמר ליה הב לי זיבורית טפי פורתא או עידית בציר פורתא. ויש מעבירין קולמוס על גירסא זו ³⁴⁶ ולא גרסי אלא זיבורית טפי פורתא לבד, דהא טעמא קא אמרינן א"כ נעלת דלת בפני הלווין, ולא תקנו עידית לבעל חוב משום נעילת דלת אלא בינונית בלבד. והראב"ד ז"ל קיים הגירסא ³⁴⁷, ואמר דכי לא תקינו לבעל חוב בעידית ה"מ בזמן שהלואה רוצה לעכב העידית לעצמו, אבל בזמן שמראה בעצמו שרוצה למכור לאחרים אלא שממתין עד ניסן דיקרן ארעא, דהא אי לא שקול כיוקרא דלקמיה קאמר ליה, דכל כי הא אי לא יהיב ליה איכא משום נעילת דלת ³⁴⁸. והגירסא האחרת נראית עיקר.

הא דבעא רב שמואל בר אבא מאקרוקניא ³⁴⁹ כשהן שמין בשלו הן שמין או בשל עולם הן שמין. לאו למימרא ³⁵⁰ דאי בשל עולם הן שמין מחייבין אותו לקנות עידית מעלמא אי לית ליה, דהא תניא אין לו אלא זבורית כולן גובין מן הזיבורית, ואע"ג דמההיא ברייתא הוו אתו למידק דבשל עולם הן שמין. אלא הכי קמבעיא

[ז. א] ועוד מאי ק"ו ³³⁵, כלומר ³³⁶ אם איתא דר"ע כר' שמעון בן מנסיא אמאי אצטריך למימר ק"ו [בהא], דהא ר' שמעון בן מנסיא קרא קא דריש דכתיב ³³⁷ את שור רעהו אבל להקדש לא שנה תמה ולא שנה מועדת משלם נזק שלם. [ובגטין פרק השולח ³³⁸ כתבתי בשמועה זו יותר].

מי שהיו לו בתים, לאו בבתים שהוא דר בהן מיירי, דהא תנן בסוף מס' פאה ³³⁹ דאין מחייבין אותו למכור ביתו וכלי תשמישו, אלא שיש לו בתים אחרים שאינו דר בהם ³⁴⁰.

מאכילין אותו מעשר עני עד מחצה. י"מ ³⁴¹ כגון שיש לו קרקע שוה מאתים זוז, ומי שיש לו מאתים זוז אינו נוטל לקט שכחה ופאה, וזה אינו מוצא למכור קרקעותיו אלא בזול, ואפ"ה אם מוצא מהן מאה זוז לא יטול, אבל עד מחצה נוטל, כלומר אם מוצא למכור אפי' בתשעים ותשעה ³⁴² הוא נוטל אפילו אלף זוז בבת אחת. ואמרינן היכי דמי אלימא דזולא ארעתא דכולי עלמא ודידיה נמי זול בהדיהו אפי' טובא נמי ליספו ליה, כלומר אפי' מוצא מקרקעותיו טובא נמי, כלומר יותר הרבה מן המחצית לספו ליה שהרי אין לו מאתים זוזי. אלא דיקרן ³⁴³ ארעתא דכולי עלמא ודידיה אידי דעייל ונפיק אזוזי זיל אפילו פורתא נמי, כלומר אפי' אינו מוצא מהם המחצית אלא פורתא לא ליספו ליה, דאיהו לאו עני הוא דהא שוה מאתים אית ליה, אלא דאיהו אפסיד אנפשיה דעייל ונפיק אזוזי ומראה עצמו דחוק למעות. והרב אלפסי ז"ל גריס איפכא ³⁴⁴, ברישא גריס אפילו טובא [נמי] לא ליספו ליה, ובסיפא אפילו פורתא ליספו ליה. ולאו במי

רבנו את דברי הרי"ף כפי' התוס', ועי' ביאור הגר"א יו"ד סי' רג סק"ו. ³⁴⁵ כג' כי"ה וכי"פ בדק"ס אות ב. וכן ג' המאירי. ³⁴⁶ תוס' ד"ה הב ותוס' ר"פ. ³⁴⁷ וגם תוס' הרא"ש (בשטמ"ק) בשם ר"מ מקיים הגירסא עיי"ש. ועי' רא"ש שכתב כעין דברי הראב"ד. ³⁴⁸ משום דאמר ליה אי הוו לי זוזי שקילנא כי השתא וכו', כ"כ הראב"ד. ומש"כ רבנו: אלא שממתין עד ניסן, צ"ל דהוא כשלא נותן לו מעות. (ולשון זה שכתב רבנו ליתא בראב"ד). וכן מבואר ברא"ש. ועי' מאירי שכתב דצריך שיתברר לב"ד שרוצה למכור. (ואף כשתובע זיבורית טפי פורתא הדין כן). ועי' רא"ש. ³⁴⁹ כג' כי"מ וכי"פ בדק"ס. ולפנינו: מאקרוניא. ³⁵⁰ וכ"כ

תוס' הרא"ש נראה דבור איצטריך לגופיה דלא נפיק מקרן ואדם, דמה לבור שכן תחילת עשייתו לנזק. ³³⁵ לפנינו נוסף: להקדש, וליתא בכי"מ בדק"ס. ³³⁶ כן פ' הראב"ד, עיי"ש. וכ"כ רבנו בגיטין מט, א בשם ויש מתרצין עיי"ש. ועי' שטמ"ק בשם הר"ר ישעיה. ³³⁷ שמות כא, לה. ³³⁸ צ"ל הגיזקין, שם. ³³⁹ פ"ח מ"ח. ³⁴⁰ וכ"כ תוס' ד"ה מי והראב"ד וכ"כ הגמק"י בשם הרמ"ה והרא"ש, ועי' גליון בתוס' ר"פ. ³⁴¹ כעין זה פ' רש"י. ³⁴² ורש"י כתב דטפי מפלגא לא זיילי לעולם. ³⁴³ לפנינו: דאייקור. ³⁴⁴ כג' הואית דגרס בתוס' ד"ה אי והראב"ד והמאירי. אולם לפנינו ברי"ף הגירסא כמש"כ תוס' בשמו, ומפרש